

Emanuel Kant

O LEPOM
I UZVIŠENOM

 BONART

BIBLIOTEKA
"CRVENI HORIZONTI"

Glavni urednik
VITO MARKOVIĆ

Izdavač
BONART, Nova Pazova

Za izdavača
BOŽIDAR POPOVIĆ

2002. godine
Tisak: 0000
Štampe: BONART
Nova Pazova, Hladnoćelinska 06
Tel: 032/333-080; Fax: 032/333-387

IMANUEL KANT

O LEPOM I UZVIŠENOM

Preveo:
OLIGORJE ERNAKOVIĆ

БИБЛИОТЕКА
"КРАСНИ ХОРИЗОНТИ"

 BONART

Priloge objavljene
u časopisu "Kultura" u izdanju iz 1984. godine
u skladu s odlukom Uprave
za zaštitu kulturne baštine
i spomenika u Zagrebu

Pratimo sada putanje koje su vodile izvan naše
Zemlje, što je najvažnije, upućujući na vrijeme i
mjesto gdje su se nalazile i na koje su se
odnosile. Najvažnije je da se radi o kućama
koje su bile u vlasništvu i upotrebi naših
prethodnika, ali i da su one imale
veliku ulogu u životu naših predaka i
da su one bile dio njihove kulture i
duhovnosti. Ovo je jedna od najvažnijih
stvari koje treba znati kada se govori
o prošlosti i o tome kako su naši
predci živjeli i radili. Ovo je jedna od
najvažnijih stvari koje treba znati kada
se govori o prošlosti i o tome kako su
naši predci živjeli i radili.

Kuća je prva i najvažnija stvar koja nam
pomaže da shvatimo prošlost i da
shvatimo kako su naši predci živjeli i
radili. Ovo je jedna od najvažnijih
stvari koje treba znati kada se govori
o prošlosti i o tome kako su naši
predci živjeli i radili. Ovo je jedna od
najvažnijih stvari koje treba znati kada
se govori o prošlosti i o tome kako su
naši predci živjeli i radili.

Prva stvar koja nam pomaže da shvatimo
prošlost i da shvatimo kako su naši
predci živjeli i radili je kuća. Ovo je
jedna od najvažnijih stvari koje treba
znati kada se govori o prošlosti i o
tome kako su naši predci živjeli i
radili.

i svadobstvenu društvenu situ se pojedinačno i pojedinačno li svoje svadbe, i to najviše u onih najprije-
 šnjeg kruga. Društvo ima svoje ma bilo manje prijatelje
 od društva susjedstva. I u jednom i u drugom čisto je
 u svoje glavae vel; svojim bogatim značajima čisto je
 razgovor zanimljivim, u svojim svadbenim i družbenim
 običajima dobri raspoloženi u društvu. Po reči
 jednog od njegovih biografista i prijatelja, R. B.
 Johnsona, Kant je u sebi na svadbu način upućivao
 dva lica svadbe koje se vrlo nalaze kod jednog čov-
 eka; družbeno i svadbeno i prijateljsko. Zato je
 Johnson i upoređuje i antičkim svadbenim, koji su
 svoj duh običajni i svoja značaja sticali ne samo iz
 bogatstva, u mnogo većoj mjeri, iz dobrih običaja i iz
 svadobstvenog opšobrenja na ljudima.

U takvih svadbenim Kantova duha nastala je i ona
 dela. Svadbi po svadbu nastala, reklo bi se da pred
 sobom imamo jedan Kantov čisto svadbeni spis. To je,
 međutim, samo jedan, i to manji, deo svadbe.
 Antičkim razmatranje u prvom smislu nli ima samo
 na prvih nekoliko stranica teksta, u ostalo su, uglav-
 nom, metafizičko-psihološka i popularno-filozofska razma-
 tranja u čovika, njegovoj prirodi i njegovim unapre-
 djenim običajima u društvenom opšobrenju. Međutim,
 među te dve druge razmatranja i dubovita i oštroum-
 na, čisto dubovita i vrlo zanimljiva, čak je u literaturi
 u Kantu ovaj spis i sastojem uzima, pre toga, kao
 polazna tačka u razvoju Kantovih svadbenih običaja.

Prvima vremenom u kome je pisao (1763), spis "O
 lepom i svadbenom" Guttenbergovim glasi "Razma-
 tranje o svadbenom lepom i svadbenom opšobrenju u tri, pre-
 kritički period Kantova stvaranja" (svoja glavna dela,
 tri kritička - "Kritika čistog uma", "Kritika praktič-
 nog uma" i "Kritika moći sudjenja" - Kant je napisao u
 vremenima između 1780. i 1790. godine).

U pogledu svadbenih običaja, kao i epistoli-
 stičkih, u Kantova razvoju se prekritički period odlikuje
 širokim razmatranjem raznih svadbi, velikom razno-
 vratnošću interesovanja i teme, nastojanjem da svadbe
 umotvori u svoje prema svadbi svim običajnim prob-
 lematima dati običaji. To je period velikog svadbenog i
 prekritičkog. U jednom pismu iz 1767. godine Kant
 napliva jednom od svojih prijatelja da je u traženju
 istine razmatrao prema svojim razvijim i tačnim mil-
 lingtonima i da čisto iz svadbe manje svoje pogledi. Iako
 se nije spustio u pojedinačne epistole interesovanja,
 Kant je u tom periodu delao da mnogih svadbi ka-
 je iz donji razvoj nauke umri u svoje hipoteze i re-
 šenja.

Dok se u prvom deceniji svoga stvaranja (1747. do
 1758.) Kant bavi uglavnom u običaji prirodno-mate-
 matičkih nauka na opšim osnovama Njutnove i Laj-
 bni-šajfove filozofije, u drugoj deceniji (1758. do
 1768.), pod uticajem engleskih moralista i, naročito,
 Bacoa, sešile njegovih interesovanja se prenosi na pi-
 ranja čovika, njegovog unutrašnjeg života, njegovih li-
 čevnih ideala - na pitanja morala, religije i estetike.
 Evo šta sam Kant donji kaže u tom prekritički:

"Ja sam po unutrašnjoj sklonosti interesovao. Sve-
 ćim napredno kad na razmatranje i samo put dužje da
 u tome sve dalje idem, kao i zadovoljstvo pri svadku
 napredku uslojenom u tome. Nihad sam osećao da sve
 to čisto čisto razmatranje, po tom prekritički svadbi koje
 u tome nliče na tri. Na prvi put izveo me je Baco,
 čisto prirodno prekritički razmatranje; ušim se da polje-
 jem (čisto i unutrašnjem) bih se zadovoljio od svadku
 običaj razmatranje kad se bih verovao da su razmatranje
 mogu dati značaj svadbi ostalim na upostavljanje
 prava čovika." I malo dalje: "Ako upliva postoji neki
 nauka koja je čovika stvarno poročna, onda je to ona
 koja je ušim, ona kazuje čovika kako se duševno

* Ovo je, svadbi je nauka prekritički, prvi Kantov spis iz prekritič-
 kog perioda koji je preveden na naš jezik.

svetovna. Medutim, izgleda da se to ograničenje od-
nosilo samo na kulturno razvijanje naroda nastajaju
Zapadne Evrope dok se u istočnoj kulturi i duhovnih
svjetovnih istinskih naroda i drugih nasa ne oseti ta re-
zerviranost. U pitanjima njihova duha i kulture Kant
pokazuje potpuni nerazumevanje. I tu mu je, kao i to-
ku pravovernosti u kome je živio, nedostajalo kako
praktično poznavanje istorije tih delova sveta, tako i
ostrogiji način prilagođavanja individualnim pojavama. Pogled
u istoriju i kulturu tih naroda osetio se tek u XIX
veku, a istorijsko prilagođanje pojavama, tako mu nik-
vise ne odgovara naučnost, jer ni danas nije došlo do
opšte primene:

*Prematrajući pojave kao prava data, smatra kakve
su bile pred njim, Kant nam se i u ovom malom episu
ipak prikazuje kao mišljeni izvanredno svoj analitič-
ki duha. Ali tome dodamo lepa osvetlanje sveta i akasa
i pomenimo dalje da se ljudi i njegov život podigne na
visinu ideala koji je i danas za potvrđenje, mislimo da
tako ukazati na svetove svetove ovog dela koje mu daje
vrhuna svetlost i koje ga prepovestuje najbolji dinstičnjeg
sveta.*

G. Ergaković

RAZMATRANJA O OSEĆANJU LEPOG I UZVIŠENOG

O RAZNIM PREDMETIMA OSEĆANJA
UZVIŠENOG I LEPOG

Različnost osećanja zadovoljstva ili nezadovoljstva ne počiva toliko na svojstvima spoljašnjih stvari koje ta osećanja izazivaju, koliko na unutrašnjem svojstvu svakog čoveka da na delovanje tih stvari odgovara radošću ili zlovoljom. Zato neki ljudi nalaze radost u onome što je drugima odvratno, a ljubavnu strast, koja je često za svakoga zagonetka, ili pak žestoku odvratnost – tamo gde drugi ostaju potpuno ravnodušni. Polje u kome se ispoljavaju ove osobenosti ljudske prirode prostire se nađaleko i naširoko i nagoveštava celo bogatstvo cekriča koja su isto toliko prijatna koliko i poučna. Zasad ću razmotriti samo neka mesta koja mi u toj oblasti izgledaju naročito značajna, pa i njih više očima posmatrača nego očima filozofa.

Pošto se čovek oseća srećan samo ukoliko udovoljava nekoj svojoj sklonosti, unutrašnje svojstvo koje mu omogućava da uživa velike radosti, iako za to nije naročito obdaren, sigurno nije beznačajno. Gojazni ljudi, za koje je najduhovitiji autor njihov kurvar i za koje su dela od ukusa u njihovom podrumu, osetiće pri manjim vicevima i prostačkim kalama istu onakvu iskrenu radost kakvom se toliko ponose ljudi plemenitih osećanja. Čovek tromu duha koji voli da čita knjige zbog toga što ne zna za prijatnije uspavljajuće sredstvo, trgovac kome izgledaju glupa sva zadovoljstva osim onog koje oseća pametan čovek kad sračunava svoje poslovne dobitke, onaj ko osobu drugog pola voli

samo ukoliko je ubraja u predmete za uživanje, ljubitelj lova – bilo da lovi samo muve kao Domicijan ili zveri kao A... – svi oni imaju neko unutrašnje svojstvo koje im omogućava da uživaju radosti na svoj način, ne zavideći pri tom nikome na nekim drugim radostima ili čak nemajući nikakve predstave o njima; na to se, međutim, zasad neću obazirati. Ima još jedno osećanje finije vrste: ono se tako naziva bilo zato što ga možemo duže uživati bez zasićenja i zamora, bilo zato što ono pretpostavlja neku, da tako kažem, nadražljivost duše koja ova čini u isto vreme prikladnom za moralno više postupke, bilo pak stoga što pokazuje darove i odlike uma – dok se nasuprot tome ona prva osećanja mogu javljati i uz potpuno odsustvo misli. To je ono osećanje čiju jednu stranu hoću da posmatram. Samo, pri tom isključujem onu retnju koja je vezana za velike užare uma i draž koju je mogao osetiti Kepler kad je, kako nam saopćava Bejl, rekao da ne bi ni za celu kneževinu prodao nijedno od svojih otkrića. Takvo osećanje je i suviše fino da bi moglo ući u ovu skicu, koja će se ograničiti samo na čulna osećanja za koja su sposobne i običnije duše.

Osećanje finije vrste koje želimo sada da ispitamo uglavnom je dvojako: osećanje uzvišenog i osećanje lepog. Oba su nam prijatna, ali na vrlo različit način. Pogled na brda čiji snežni vrhovi nadrisuju oblake, opis oluje koja besni, ili slika pakla koju daje Milton izazivaju dopadanje, ali dopadanje praćeno jezom; naprotiv, pogled na cvetne livade, doline sa vijugavim potocima po kojima pasu stada, opis Elizijuma¹ ili Homerova slika Venerinog struka bude isto tako prijatna osećanja, ali su ova praćena radošću i osmehom. Da bi se onaj prvi utisak mogao razviti u nama sa odgovarajućom jačinom, moramo imati osećanje uzvišenog, a da bismo drugo

mogli valjano da uživamo, moramo imati osećanje lepog. Visoki hrastovi i usamljene senke u raju su uzvišeni, cvetne aleje, niske živice i u razne oblike potkresano drveće su lepi. Noć je uzvišena, dan je lep. Ljude koji imaju osećanje uzvišenog, svečana tišina letnje večeri, kada se treperavi zraci zvezda probijaju kroz smeđe noćne senke a mesec stoji usamljen na vidiku, poneće polagano do uzvišenih osećanja prijateljsva, nistavnosti sveta, večnosti. Svetao dan uliva čoveku poslovnu preduzumljivost i vedro raspoloženje. Uzvišeno dira čoveka, lepo očarava. Lice čoveka koji je obuzet osećanjem uzvišenog obiljno je, ponekad napregnuto i zadivljeno. A vedro osećanje lepog pokazuje se u živahnom sjaju očiju, u nasmejanim crtama lica, a često i u boćnoj veselosti. I uzvišeno može da bude raznoliko. Nekad ga u nama prati izvrsna jeza ili seta, nekad samo tiha zadivljenost, a u nekim slučajevima na uzvišenoj osnovi široko razvijena lepota. Prvo ću nazvati stravičnim, drugo plemenitim, a treće veličanstvenim. Tiha usamljenost je uzvišena, ali na jedan jezik način.² Zato su velike, pros-

¹ Isto bih da dam samo jedan primer plemenite grane koju može da izazove opća potpuna usamljenost i strga navodim nekoliko mesta iz Karanovih stova (Breviaria Magica, Bd. IV, S. 539). Ovak likri bogatiji je u letnji mesec u kojij je našo njegovo bogatstvo zasravan jat u svoje sreće udalženja i ljubavi prema dragima. Medutim, ukoliko se ljubav prema ljudima bližila, ovoliko je na drugo strazi nada njegova revnosti u molitvama i verskim obredima. Pošto ovog priznanja on ovako nastavlja: "Jedne večeri, kad sam pri svetla lampe sveđio svoje račune i zadovoljno dobio, savlada me san. U san ugledah anđela sravo kako pevat vishora pesmi na mene i udari me pre nego što sam ga mogao zamisliti da me potrdi ovog strahog udarca. Zatreptah se kad videh da je moja sudbina započeta i da se doba koje sam učinio ne može više ništa doneti, niu se od jala koja sam počinio moze bilo šta odazati. Povedite me pred gospo omega koji prbina u osmić meba. Sveđo koje je bilovalo pred moćm odlovi me ovim rećima: "Karatane, tvoje slućenje boga je odobreno, svoje sreće si zasravo pred ljubavlju prema ljudima, a svoje blago si držao grudićom rukom. Zveni si samo za se pa ćet zati i obnađuje za večna vremena loviti sam, proganj iz svake zavidnice za bilo kojim svetovcem." U tom trenutku me je neka nevidljiva sila ugrabila i pogurala kroz sjajnu agnada ravnice. Ubrzo bezbrojne sv-

² Bili ubeshrta brćkama objatijene su na koju knjige. - Prez.

trane pustirije, kao što je ogromna pustinja Samo u Tatarskoj, uvek navodile ljude da ih nasele stralnim oružanima, vampirima i avetima.

Uzvišeno mora uvek biti veliko, a lepo može biti i malo. Uzvišeno mora biti jednostavno, lepo može biti ukrašeno i nakličeno. Velika visina je isto toliko uzvišena kao i velika dubina, samo ova prati osećanje groze, a ona prvu divljenje; zato ono osećanje može biti stravično, a ovo plemenito. Pogled na egipatsku piramidu, kako izveštava *Hasklovit*⁵, uzbuđuje nas mnogo više nego i najbolji opis ali ona je građena jednostavno i dostojanstveno. Crkva svetog Petra u Rimu je veličanstvena. Pošto je na njejoj osnovi, koja je velika i jednostavna, lepota (na primer zlato, mozaik, itd., itd.) tako široko nabačena da iz celine najjače deluje osećanje uzvišenog, građevina je veličanstvena. Arsenal mora biti dostojanstven i jednostavan, vladarski dvor veličanstven, a letnjikovac lep i kintjast.

Dugotrajnost je uzvišena. Ako pripada prošlosti, ona je svečano uzvišena; ako je gledamo u nedoglednoj budućnosti, ona će imati u sebi nečeg jezivog. Zgrada iz prastare davnine je dostojanstvena. *Halevov*⁶ opis bradaće večnosti uliva nam potajnu grozu, a opis minule – nemo divljenje.

ovim osećanje izi mame. Kad sam se približavao krajnjoj granici pustinje, prisvetio sam da se tama beskraje praznine spajala u dubinu preda mnom. Stralno carstvo veštice otiče, usamljenosti i osuda. Neizrecivi strah me je spopao u tom trenutku. Polako nestajalo iz vida i postojanje zvezde, pa se oči ispunile i poslednji blede zrak svetla u potpunosti potisnuli. Samrti uzdi i oči ispunile su sve više, kao što sam se i ja svakog trenutka sve više udaljavao od poslednjeg nastojanja sveta. Povećala sam u nepredstavljenom strahu da bih oti i oči kad bi me deset hiljada puta po hiljadu godina odveli dalje izvan granica visine još uvek gledao u retovima bezdan lano preda mnom, bez pomisli i bez nada na povratak. – U ovom trenutku ispuštali takvom snagom ruke za predmetima ozvaniosti da se približili cel juga. I tada mi ponude jasno da ljudi treba visoko osvetiti, jer i najprezgodniji od svih koje nam u obilnosti svojoj odagnan topeš svetih sveta kao bi mi u onoj stralnoj samooči držali od svih blaga *Gottfride* –⁷

O OSOBNOSTIMA UZVIŠENOG I LEPOG KOD ČOVEKA UOPŠTE

Um je uzvišen, dovrtljivost je lepa. Neustrasivost je uzvišena i velika, lukavost je sitna ili lepa. Opreznost je, po rečima *Kromwela*, vrline predsednika opština. Istinoljubivost i poštenje su jednostavni i plemeniti, šala i ljubavno laskanje su fini i lepi. Učudnost je lepota vrline. Nesebična uslužnost je plemenita, ugladenost (politesses) i ljubavnost su lepe. Uzvišene osobine ulivaju poštovanje, a lepe izazivaju ljubav. Ljudi čija osećanja teže lepom potražile svoje valjane, postojeane i ozbiljne prijatelje samo u nevolji; ali za stalno društvo oni će izabrati duhovitog, pristojnog i uljudnog druga. Ponekoga i suviše visoko cenimo da bismo ga mogli voleti. On izaziva u nama divljenje, ali je visoko iznad nas da bismo mu se usudili pričati sa prisnošću ljubavi.

Oni koji u sebi udružuju oba ova osećanja opazice da uzvišeno utiče na nas jače nego lepo, samo što nas uzvišeno, ako nije praćeno i lepim, zamara i ne može se dugo uživati⁸. Visoka osećanja do kojih se ponekad

⁵ Pri osećanju uzvišenog dubokom strahu se jače napreću i zato se bolje zamara. Neko pastirski pesnik čemo dade bez priklada (niti) nego *Milobov* – *Ugubljena oca*, a *Labejov*⁶ dade nego *Janga*⁷. Kad ovog poslednjeg, kao moralnog pesnika, čit mi se da bih se i jeste greška što jednodimno osuje u uzvišenom tonu; a jačina otiska može se običajno samo uterivanjem sa lakim razgovorom. Kod lepog nas nita tako ne zamara kao uzvišenom napre ako ga prisvetimo. Prerazeno nastojanje da nas gane desuditi je i stvarno delanje.

uzdigne razgovor u bitanom društvu moraju se povremeno smertjivati vedrom šalom, a namejana radost treba da bude ganutom, ozbiljnom izrazu lica lep kontrast, koji čini da se obe vrste osećanja neustiljeno smenjuju. Prijateljstvo nosi uglavnom obeležje uzvišenog, a ljubav između polova – lepog. Nežnost i duboko poštovanje ipak daju ljubavi izvesnu dostojanственost i uzvišenost, dok lika pošalica i prisnost pojačavaju kolonit lepog u ovom osećanju. Tragohija se, po meze mišljenju, razlikuje od komedije naročito po tome što se u prvoj budi osećanje uzvišenog, a u drugoj lepog. U prvoj se prikazuje velikodušno žrtvovanje za dobro drugih, velika odvažnost u opasnosti i oprobana vernost. Ljubav je tu setna, nežna i puna poštovanja; tuda nesreća budi u grudima gledaoca osećanje saučelca i njegovo srce čini osetljivim za nevolje drugih. On je tronton i oseća dostojanstvo svoje vlastite prirode. Komedija, naprotiv, prikazuje fine spletke, neverovatne zaplete, prepređenjake koji se uvek umeju izvući, budale koje svako može da prevazi, šale i smešne karaktere. Ovdje ljubav nije tako falosna, ona je vesela i prista. Ipak se mogu i ovdje kao i u drugim slučajevima plemenito i lepo udružiti do izvesne mere.

Čak poroci i moralne slabosti nose ponekad izvesne crte uzvišenog ili lepog; i to bar utoliko ukoliko ih opažamo čulima, ne ispitujući ih umom. Gnev strahova čoveka je uzvišen kao Ahilov gnev u «Ilijadi», Homerov junak je uopšte stravično-uzvišen a Vergilijev je plemnit. Otvorena, drska osveta za teške uvrede ima nečeg velikog u sebi, i ma koliko ona neduzvoljena bila, u pripovesti ona ipak deluje strašno i dopadljivo. Kad je nekoliko zaverenika napalo noću šaha Nadira u njegovom šatoru i kad je on, po pričanju *Hanreje*⁶, već zadobio nekoliko rana očajnički se brani, uzviknuo je: «Milest! Oprostim ovima.» Jedan od zaverenika zamahnu sabljom i odgovori: «Sam nisi nikad imao milosti, pa je i ne zaslužuješ.» Odlučna smelost jednog nitkova je krajnje opasna, a ipak nas u priči dira, pa čak

i u onom momentu kad ga privode stranoj smrti, on je u izvesnoj meri oplemenjuje time što je dočekuje prikasno i s prezrenjem. S druge strane, lukavo smiljen plan, iako smera na ugursuzluk, ima nečeg finog u sebi i ljudi mu se smeju. Težnja za dopadanjem (kokereterija) udružena sa bistrijm umom, tj. težnja za osvajanjem i draženjem, možda je kod inače pristojne osobe za pokudu, a ipak je lepja i obično privlačnija od čestite i ozbiljne prisnosti.

Poljva osobe prijatne spoljašnjosti budi čas jedno čas drugo osećanje. Visok rast prihvadja sebi ugled i poštovanje, nizak – poverenje. Čak i tamna put i crne oči su bliže uzvišenom, a plave oči i svetla put lepom. Nešto dublja starost više je u skladu s osobinama uzvišenog, a mladost s osobinama lepog. Tako je i sa razlikama među staričima, pa čak i odelo treba u svakom od pomenutih odnosa da odgovara toj razlici osećanja. Visoke, načoite osobe treba da se oblače jednostavno, u krajnjem slučaju svečano, osobe malog rasta mogu da budu nakičene i ukrašene. Starosti dolikuju tamnije boje i jednostavnost u oblačenju, mladost neka blista svetlijim i upadljivim bojama odelja. Među staričima, pri jednakoj imučnosti i jednakom rangu, sveštenik mora pokazati najveću jednostavnost, državnik – najveći sjaj. Čičisbeo⁶ može da se nagizda kako mu je volja.

I u spoljašnjim uslovima sreće ima nečega što, bar po verovanju ljudi, izaziva ova osećanja. Poreklo i titula nalaze u većini slučajeva ljude spremne na uvažavanje, bogatstvo, i kad je bez zasluga, poštuju čak i nesebični ljudi, po svojoj prilici zbog toga što se sa predstavom bogatstva vezuju zamisli o velikim delima koja bi se pomoću njega mogla izvršiti. Ovakvo poštovanje ukazuje se ponekad i nekome bogatom lupetu koji takva dela nikad neće izvršiti, niti ima pojma o plemenitom osećanju, bez koga bogatstvo ne može da se čini. Nesreću siromaštva povećava ono nipoštavanje koje

ni zasluge ne mogu potpuno da pokriju, bar ne u očima običnih ljudi, osim ako položaj i titula ne zaslepe ovo grubo osećanje i ne okrenu ga nekako u njegovu korist.

U ljudskoj prirodi nikad nema lepih osobina a da u isto vreme i njihovo izrođavanje preko mnogobrojnih preliva ne prelazi u krajnju nepotpunost. Kad stravično-uzvišeno pređe granicu prirodnog, ono postaje pustolovno*. Ako se neprivodnim stvarima pripisuje uzvišenost, a ove u njima ima vrlo malo ili je uopšte nema, onda su to grdobe. Ko voli pustolovine i u njih veruje, taj je fantast; sklonost izopačavanju prirodnog rada ljudaka. Na drugoj strani, osećanje lepog, ako u njemu nema ni trunke plemenitog, izrođava se u otužno. Muškarca s takvom osobinom nazivamo *fizičar*, ako je mlad; ako je srednjih godina – *kicoš*. Pošto je starosti neophodna uzvišenost, matori *kicoš* je najprezreliji stvor u prirodi, kao što je mladi *fizičar* najnepodnošljiviji i najodvratniji. Šala i vedrina spadaju u osećanje lepog. Ipak može u njima da svetluca i pelično uma, pa su u tom slučaju manje ili više srodne uzvišenom. Onoga u čijoj vedrini ne vidimo tu primestu zovemo *vetropir*. Ko je neprestano *vetropirast* taj je *šalev*. Lako je uvideti da i pametni ljudi posekad teraju vetar kapom i da treba imati ne malo duha da bi se um za izvesno vreme oslobodio svoje redovne službe a da se pri tom nimalo ne pogreši. Čoveka čije reči ili postupci niti uveseljavaju niti uzbuđuju nazivamo *dosadnim*. Ako se on uz to ipak trudi da postigne i jedno i drugo, onda je on *gnjavator*. Ako je *gnjavator* još i uobražen, onda je to *šudala***.

* Ukoliko uzvišenost i lepota pređe poznata srednja mera, onda ih obično nazivamo *romantizmom*.

** Nije teško uvideti da se ovo čereno društvo deli na dve grupe, na grupu *šudala* i grupu *uobraženjaka*. Utrošeg ljudaka skromno nazivamo *podanost*. Ako se deli prema tradiciji kao nikada stari

Ovu neobičnu skicu ljudskih slabosti pokušaću da učinim nešto jasnijom pomoću nekoliko primera; jer onaj kome nedostaje Hogartova³ olovka mora opisom naknaditi ono što crtežom ne može da izrazi. Smelo izlaganje opasnostima za naša prava, za prava otadžbine i naših prijatelja, uzvišeno je. Krstaški ratovi, staro viteštvo bili su pustolovni; dvoboji, taj bedni ostatak viteštva, nisu ništa drugo do nakaznosti postale iz pogrešnog shvatanja časti. Povlačenje iz svetske buke je plemenito ako je sredina zbog svoje sitničavosti nepodnošljiva. Usamljenačka pobožnost starih pustinjača bila je pustolovna. Manastiri i slični grobovi u koje se zatvaraju živi sveci predstavljaju nakaznost. Savladavanje svojih strasti pomoću čvrstih načela jeste uzvišeno. Mučenje svoga tela, zaveti i druge monalke vrline su nakaznosti. Svete mošti, sveto drvo i druga slična stvaridža zajedno sa svetom stolicom tibetanskog *dalaj-lame* – sve su to nakaznosti. Od dela duha i finoga osećanja, epska dela Vergilijeva i Klopitokova spadaju u plemenito, Homerova i Miltonova u pustolovno. Ovidijeve «Metamorfoze» su bizarnosti, vilinske bajke francuske ludosti su najbednije nakaznosti koje je ljudski duh ikad izmislio. Anakreonske pesme su većinom vrlo blizu *šljutavom*.

Dela duha i oštroumnija, ukoliko njihovi predmeti izazivaju i osećanja, takode učestvuju u ovim razlikama. Matematička predstava neizmerno veličine svetske zgrade, metafizička razmišljanja o večnosti, providenju, besmrtnosti naše duše sadrže u izvesnoj meri uzvišenost i dostojanственost. Naprotiv, ljudsku mudrost često unakazuje pravno cepidlačenje, a izgled te-

rih i novi svetovi, uz njegovo čelo vrlo dobro pristajati kapa sa poznicima. Uobraženjake srećemo želje u svim krugovima. Ova vrsta je možda još bolja od one prve. Na njima se može mnogo zacetiti i mnogo im se naučiti. Ovi nakazni ljudi se ipak jedni drugima rugaju i sudaraju se svojim poznanim glavama.

meljitosti nas ne sprečava da četiri slogističke figure ubrojimo u školske nakaznosti.

Među moralnim osobinama jedino je prava vršina uzvišena. Ima, doduše, dobrih moralnih svojstava koja su prijatna i lepa i koja, ukoliko su u skladu sa vrlineom, isto tako držimo za plemenita, mada ih, u stvari, ne možemo računati u oblast moralnog. Rasuđivanje o tome je tanano i zamršeno. Odsta se ne može u oblasti moralnog staviti duševno stanje iz kojga proističu takve radnje do kojih bi, doduše, i vršina dovela, ali iz pobude koja se sa vrlineom samo slučajno podudara, dok u svojoj suštini žesto može da bude i u suprotnosti sa pravilima vrline. Izvesna bolećivost koja lako prelazi u toplo osećanje sažaljenja lepa je i dopadljiva, jer pokazuje blagonaklono osećanje za sudbinu drugih ljudi, na šta izlaze i osnovna načela vrline. Samo je ova dobroćudna strast slaba i uvek slepa. Jer ona vas ovo osećanje pokrene da svojim sredstvima pomognete nekoga u nevođji, a sami ste dužni nekom trećem, i dovodite sebe u nemogućnost da odgovorite ovoj dužnosti koju pravičnost zahteva, onda očevidno radnja ne može poteći iz neke moralne namere, jer ona vas ne bi mogla navesti da jednu višu obavezu žrtvujete onom slepom zanosu. Naprotiv, ako je u vama opšta naklonost prema ljudskom rodu postala princip kome svoje radnje uvek podrođujete, ljubav prema nevođniku ostaje i dalje, samo je ona sad, gledano sa jednog višeg stanovišta, postavljena u pravilan odnos prema svim vašim dužnostima. Opšta naklonost je uzrok saosećanja sa njegovom nevođjom, ali u isto vreme i pravičnosti, po kojoj se sada morate uzdržati od onog postupka. Čim se ovo osećanje podiglo do potrebe opitnosti, ono je postalo uzvišeno, ali i hladnije. Nemoguće je, naime, da se pred ideoim svakog čoveka naše grudi nadmišuju od nežnosti i da se pred svakom tuđom neđačom zalivaju tugom, jer u tom slučaju svaki vrlo čovek, topeći se neprestano u suzama sažaljenja kao Heraklit,

ne bi sa ovakvom preosetljivošću bio ništa drugo do plačljivi besposličar*.

Druga osobina dobre naravi, koja je doduše lepa i dopadljiva ali ne i osnovna istinske vrline, jeste ljubavnost, spremnost da drugima budemo prijatni služnošću, pristajanjem na njihove želje i podešavanjem svoga ponašanja prema njihovom načinu mišljenja. Ova osnova prijatne društvenosti je lepa, a prilagodljivost takvog srca je dokaz dober naravi. Ali to nije nikakva vršina, jer iz nje može da proistekne svaki porok ukoliko joj viši principi ne postavje granice i ne oslabe je. Da i ne spominjemo da je ljubavnost prema onima koji su nam bliski vrlo često nepravda prema drugima koji se nalaze izvan tog našeg užeg kruga. - takav će čovek, ako uzmemo u obzir samo tu pobeđu, moći da bude opterećen svim porocima, i to ne iz neposredne sklonosti, već zato što voli da se depada drugima. On će iz silne druželjubivosti postati lažov, besposličar, pijanica itd., itd., jer ne postupa po pravilima koja smeraju na dobro ponašanje uopšte, već po sklonosti koja je, uzeta za sebe, lepa, ali i slepa kad je bez čvrstine i bez principa.

Prema tome, istinska vršina može izrasti samo iz principa i ukoliko su oni opšitiji, utoliko je vršina uzvišenija. Ovi principi nisu spekulativna pravila, već svest o osećanju koje živi u grudima svakog čoveka i seže mnogo dublje od posebnih pobuda sažaljenja i ljubavnosti. Verujem da ću sve obuhvatiti ako kađem da je to

* Ako izišče pogledamo, videćemo da sažaljenost, na kakvo nam se dopadala, nema u sebi domognosti vrline. Rasplakano dete i nerođna a ljupka žena ispanički male srce zaslećenom, dok čemo u isto vreme hladno prikriti vest o nekoj velikoj busi, u kojoj je, svakako, značajno deo ljudskog roda mrtav u užasnim mukama nevisto da izgore. Mnogi je vladar, pos sažaljenja, okrenuo glavu pred očedom jedne jedine obolele, a u isto vreme, často iz bezmislajnih pobuda, iznadno naredjenja za opozivanje rata. Tu nema nikakve svemere u posledicama, pa kako se onda može rešiti da je opšta ljubav prema čoveku istok takov postupaka?

osjećanje lepote i dostojanstva ljudske prirode. Prvo je osirop opšte blagnaklonosti, drugo - opšteg poštovanja, i kad bi to osjećanje dostiglo svoje savršenstvo u jednom ljudskom srcu, onda bi taj čovek, doduše, voleo i cenio i samog sebe, ali varno utoliko ukoliko je on jedan od svih onih na koje se ovo njegovo široko i plemenito osjećanje proteže. Samo ako tako proširenoj naklonosti podredimo svoju posebnu naklonost, moći ćemo harmonično primeniti svoje pozitivne nagone i ostvariti plemenitu ljubaznost koja čini lepotu vrlinom.

S obzirom na slabost ljudske prirode i neznatnu moć koju bi opšte moralno osjećanje imalo nad većinom srca, providenje nam je kao dopunu vrline dalo takve pomoćne nagone koji mogu i ljude bez principa navedu na lepa dela, a isto tako drugima, koji postupaју po principima, da daju za to jači podsticaj i veću oduševljenost. Sažaljenje i ljubaznost su osnovi lepih postupaka koji bi pod prevagom grublje sebičnosti možda bili i ugušeni, ali nisu, kao što smo videli, neposredni osnove vrline, iako su, oplemenivši se srodnosti i srodnošću, stekli njeno ime. Stoga ih mogu nazvati usvojenim vrlinama, a onu koja na principima počiva - pravom vrlinom. One prve su lepe i prijatne, a ova je uzvišena i častna. Narav u kojoj vladaju prva dva osjećanja zove se dobrodušnom, a za čoveka te vrste kažemo da ima dobru dušu; onome, međutim, čije se vrline temelje na principima i pravom pripisujemo plemenitu srce, a čiji principima i pravom nazivamo valjanim. Ipak, veća i takvom osobinom nazivamo valjanim. Ipak, usvojene vrline imaju dosta sličnosti sa pravim vrlinama, jer sadrže osjećanje neposrednog zadovoljstva pri dobrom i dobronamernim radnjama. Dobrodušan čovek će bez zadržane namere, iz proste ljubaznosti, postaviti blago i uljudno i osjećati iskreno saučešće u tuđoj nevolji.

Ali pošto mi ova moralna simpatija još nije dovoljna da izmami ljudsku prirodu upravi na dela od opšte koristi, providenje nam je usadilo još jedno osjećanje

koje je isto tako fino i može da nas pokrene na delanje kao i da drži ravnotežu i grubljoj sebičnosti i niskim požudama. To je osjećanje časti i njegova posledica stid. Mišljenje koje drugi mogu da imaju o našoj vrednosti i njihov sud o našim radnjama jeste moćan pokretač koji će navedu na mnogo zruvu, i što dobar deo ljudi ne bi učinio ni po neposrednom podsticaju u dobrodušnosti ni iz principa, to se vrlo često čini zbog spoljašnjeg izgleda, u zabludi - vrlo korisno ali i vrlo plitko - da sud drugih ljudi određuje našu vrednost i vrednost naših postupaka. Ono što se iz ovakvih pobuda čini nije ni najmanje moralno; upravo zato svako ko želi da u očima drugih važi za moralna čoveka smiljenije prikriva motiv častoljublja. Ova sklonost je još manje srodna pravoj vrlini nego dobrodušnost, jer nju ne pokreće neposredno lepota radnje, već ugled koji će radnja imati u očima drugih. Pošto je ipak i osjećanje časti fino, nazvaću vrlini sličan proizvod toga osjećanja - odblesak vrline.

Ako uporedimo vrste ljudskih naravi po tome koje od ova tri osjećanja u njima vladaju i određuje njihov moralni karakter, videćemo da svako od njih stoji u bliskom srodstvu sa jednim od temperamentata, prema njihovoj uobičajenoj podeli, no tako da bi, bez obzira na to, najmanje moralnog osjećanja bilo u flegmatičnom temperamentu. Ne tvrdimo da se baš glavno obeležje u karakteru ovih različitih vrsta naravi poklapa sa spomenutim osobenostima, jer grublja osjećanja, kao na primer sebičnost, niske požude itd., itd., ne uzimamo ovdje u razmatranje - a baš se u ovom redu prema njima vrši uobičajena podela temperamentata; već samo podvlačimo da se spomenuta finija moralna osjećanja lakše udružuju sa jednim ili drugim od ovih temperamentata i da su većinom i stvarno udružena s njima.

Iskreno osjećanje lepote i dostojanstva ljudske prirode i takva pobranost i čvrstina duha da čovek na njima kao opštoj osnovi temelji sve svoje radnje, ozbiljna

je stvar i ne ide zajedno sa lepešavom veselošću niti sa nestalnošću vetropirca. Ono se približava čak seti, tihoj i plemenitom osećanju, ukoliko se ova zasniva na onoj grozi koju oseća pritečnjena duša kad, ponesena velikom odlukom, vidi opasnosti koje mora savladati i kad ima pred očima tešku ali veliku pobeđu nad sam sobom. Istinska vrlina, koja iz principa proizlazi, nema u sebi nešto što se, izgleda, ponajbolje slaže sa neraskoljivim duševnim stanjem u ublaženom smislu.

Dobročulnost, ona lepota i tanana osetljivost duše koja nam u pojedinim slučajevima, već prema stvarnom povodu, otvara srce za sažaljenje ili naklonost, podvrgnuta je u velikoj meri uticaju promenljivih okolnosti, pa budući da takav duševni pokret ne proističe iz jednog opšteg principa, on se vrlo lako menja prema tome da li nam se predmeti pokazuju ovom ili onom svojom stranom. Pa pošto je ova sklonost usmerena na lepo, izgleda da se ona najprirodnije slaže s onom vrstom ljudske naravi koju nazivamo *songvističnom* i koja je nestalna i na veselje uvek spremna. U ovom temperamentu treba tražiti one prijatne osobine koje smo nazvali usvojenim vrlinama.

Osećanje časti se obično uzima kao znak kolektivnog sklopa pa nam to može poslužiti kao povod da moralne posledice ovog finog osećanja, koje većinom smeraju samo na spoljašnji sjaj, ispitamo radi prikazivanja takvog karaktera.

Nikada čovek nije potpuno lišen finijih osećanja, samo jači nedostatak njihov, koji dogovorno nazivamo bezosećajnost, spada u *flegmatični* temperament, kome se inače odriču čak i grublje pobude, kao poštepa sa *drovcom itd., itd.*, ali mi ćemo mu ih, zajedno sa drugim sličnim sklonostima, svakako ostaviti, jer ne spadaju u plan ovih razmatranja.

A sad pogledajmo bliže osećanja uzvišenog i lepog, naročito ukoliko su moralna, sa gledišta uobičajene podele temperamentata.

Čoveka čija osećanja naginju melanholiji ne zovemo melanholičnim zato što on, lišen radosti života, čami u mračnoj tuzi, već zato što bi njegova osećanja, ako bi prešla izvesnu meru ili ako bi zbog nečega došla pogrešan pravac, lakše prešla u tugu nego u neko drugo stanje duha. U njega je naročito razvijeno osećanje uzvišenog. Čak i lepota, na koju je on isto tako osetljiv, neće ga samo dražiti, već će ga zadivljujući ga u isto vreme, i ganuti. On zadovoljstva uživa oduševljenije, ali zbog toga ne manje. Svaka ganutost izazvana uzvišenim ima u sebi više čari nego varijeva draž lepog. Ako se takav čovek dobro oseća, on će pre biti zadovoljan nego veselo. On je postojan. Zbog toga podvodi svoja osećanja pod principe. Ona su utoliko stalnija i nepromenljivija ukoliko je opštni princip kome su podređena, i ukoliko je šire ono visoko osećanje koje obuhvata niža. Svi posebni osnovi naklonosti i težnji su podvrgnuti mnogim izuzecima i menama, ukoliko ne proističu iz jednog višeg osnova. Bodri i prijatni Alkestis¹⁰ kaže: «Svoju ženu volim i cenim jer je lepa, mila i pametna. A šta onda ako je bolesst unakazi ili je starost učini džandrljivom, ili ako vam, kad prvi zanos mine, ne izgleda više nimalo pametnija od ostalih? Ako osnova više nema, šta će biti sa naklonošću? Uzimimo, nasuprot tome, plemenitog i stalnog Adtasta¹⁰, koji u sebi ovako misli: «Prema ovoj osobi odnosu se ljubavno i s poštovanjem jer je ona moja žena.» Ovakvo mišljenje je plemenito i velikodušno. Neka se slučajne draži i promene, ona je ipak i dalje njegova žena. Plemeniti osnov ostaje i ne zavisi mnogo od promenljivosti spoljašnjih okolnosti. Takvi su principi u poređenju sa duševnim pokretima koji nastaju samo pod određenim uticajima, i takav je čovek od principa nasuprot onome koga od prilike do prilike obuzimaju dobrodušnost i ljubav prema drugom. Kao da mu i unutrašnji glas njegova srca ovako govori: «Onom čoveku moram priteći u pomoć jer je u nevolji; on mi,

doduše, nije prijatelj ni drug, niti mislim na to da bi mu on jednom mogao dobiti uzvratiti. Sad nije vreme za mudrovanje i zanovetanje: on je čovek, i što njega zadesi to pogađa i mene.» Tada se njegov čin oslanja na najviši osnov ljudske plemenitosti i uzvišen je u najvećoj meri, kako svojom nepromenljivošću tako i opštolću svoje primene.

Da nastavim svoja zapažanja. Čovek melanholičnog temperamenta malo polaže na to šta misle drugi, šta je po njihovom mišljenju dobro i istinito, on se oslanja jedino na svoj sopstveni sud. Pošto kod njega motivi dobijaju karakter principa, teško ga je skrenuti na druge misli; njegova postojanost se ponekad izvrgava u tvrdoglavost. Na promenu mode gleda ravnodušno, a na njen sjaj s prezrenjem. Prijateljstvo je uzvišeno i zato odgovara njegovoj prirodi. On može ponekad da izgubi nekog nestalnog prijatelja, ali ovaj njega neće tako lako izgubiti. I samu uspemenu na ugasio prijateljstvo on i dalje poštuje. Govorljivost je lepa, misaona čuljivost je uzvišena. On je dobar čuvaz svojih i tuđih tajni. Istinoljubivost je uzvišena, i zato on mrzi laž i prevaranje. Visoko ceni dostojanstvo ljudske prirode. Ceni samoga sebe i u čoveku gleda biće koje zaslužuje poštovanje. Ne podnosi izopačenu poiznost, njegove plemenite grudi dišu slobodno. Gnušni su mu svi lanci, počev od pozlaćenih koji se nose na dvorovima, do onih od teškog železa kojima su okovani robovi na galijama. Strog je sudija sebi samom i drugima, i često je sit i sebe i sveta.

Ako se ovaj karakter izrodi, ozbiljnost naginje seti, odanost - zanesenjaštvu, slobodoljublje - entuzijazmu. Uvreda i nepravda pale u njemu osvetoljublje. Tada ga se treba čuvati. Opasnosti pekosi, a smrt prezire. Ako se njegovo osećanje izopači i ako mu nedostaje umne bodrosti, zagariće u pustolovstvo, nadahnuća, prikazanja, iskušenja. Ako je razum još slabiji, izgubiće se u bizarnostima - snoviđenja, slutnje i znamenja. U opasnosti je da postane sanjar ili čudak.

Čovek sangviničnog temperamenta ima vrlo razvijeno osećanje za lepo. Stoga su njegove radosti intenzivne i živahne. Ako nije veselo, on je neraspoložen, a zadovoljstvo koje pruža smirenost skoro i ne poznaje. Raznolikost je lepa i zato on voli promenu. Traži radost u sebi i oko sebe, uveseljava druge i prijatan je u društvu. Moralne simpatije ima mnogo. Tuđa radost mu stvara dobar raspoloženje, a tuđa nevolja čini ga bolećivim. Njegovo moralno osećanje je lepo, ali bez principa i uvek zavisno od neposrednog dejstva koje predmeti vrše na njega u datom trenutku. Prijatelj je svakome ili, što na isto izlazi, pravi prijatelj nije nikome, mada je dobra srca i dobronameran. Ne pretvara se. Danas će vas svojom ljubaznošću i lepim manirima zabavljati, sutra, ako ste bolesni ili u nesreći, osetiće istinačno i iskreno sažaljenje, ali će gledati da se neprimetno izvuče i izmakne dok se okolnosti ne promene. Sudija ne sme biti nikada. Zakoni mu izgledaju uopšte prestrogi i suze ga mogu zavesti. Nije nikakav svetac, nikad nije sasvim dobar, nikad sasvim rđav. Često prelazi granice pristojnosti i ide do razuzdanosti, više za ljubav drugom nego iz sklonosti. Darežljiv je i spreman da drugom prikoči u pomoć, ali rđav plaćila ako je sam što dužan, jer ima razvijeno osećanje za dobrotu ali one i za pravdu. Niko nema tako lepo mišljenje o svem sopstvenom srcu kao on. Čak i ako ga ne cenite visoko, vi ćete ga ipak voleti. Ako mu se karakter iskvari, zapada u fanatizam, sitničav je i detinjast. Ako mu starost malo ne ublaži živahnost ili mu ne donese više razuma, u opasnosti je da postane mator sobruženko.

Čovekom koga ubrajamo u železike vlada osećanje za onu vrstu uzvišenosti koju možemo nazvati pompeznost. Ona je upravo samo spoljašnji sjaj uzvišenog i drečča boja, koja unutrašnje sadržinu stvari ili ličnosti, koje mogu da budu rđave i proste, zaklanja i spoljašnjim izgledom vara i dira. Kao što zgrada koja je vešto okrećena, pa izgleda da je pravljena od klesanog kame-

na, čini isto utisak kao kad bi stvarno od kamena bila, a nalepljeni venc i stubovi joj daju izgled stabilnosti, mada su i sami slabi i ništa ne podupiru – isto tako blistaju prividne vrline, lažne iskre mudrosti i izmišljene zasluge.

Kolerik sudi o sopstvenoj vrednosti i vrednosti svojih stvari i postupaka prema izgledu i utisku izazvanom u očima drugih. U pogledu unutrašnjih svojstava i motiva koje predmet sam po sebi sadrži, kolerik je hladan, ne zagreva ga istinska dobrota, niti ga dira pažnja*. Njegovo ponašanje je izveštačeno. On mora umeti da zauzima najrazličitija gledišta da bi mogao da proceni svoje držanje sa različitih stanovišta svojih posmatrača, jer njemu nije mnogo stalo do toga šta je on, već kako izgleda u očima drugih. Zato on mora dobro da poznaje dejstvo na opšti ukus i razne utiske koje će njegovo ponašanje proizvesti na druge. Pošto on u ovom lukavom vrebaju mora da sačuva potpunu hladnokrvnost i ne sme dopustiti da ga zaslepi ljubav, sažaljenje ili saučešće njegova srca, on će izbeći i mnoge gluposti i neprijatnosti u koje zapada sangvinik, koga neposredni osećaj zaslepljuje. Zbog toga kolerik izgleda razboritiji nego što jeste. Njegova blagonaklonost je uljudnost, njegovo ponašanje – ceremonija, njegova ljubav – proračunato laskanje. Uvek je pun samoga sebe kad hoće da se prikaže zaljubljenim ili prijateljem, a nikad nije ni jedno ni drugo. Voli da blista po poslednjoj modi; ali pošto je na njemu sve veštačko i namešteno, on je u tome kruz i nespretn. Postupa prema načelima mnogo više nego sangvinik, koga pokreću samo trenutni utisci; ali to nisu načela vrline već časti, a nema ni osećanja za lepotu i vrednost postupaka, već samo za ono što će svet da misli o njemu. Pošto su inače njegovi postupci, ako ne gledamo izvo-

* Čak i sama sebe smatra toliko sretnim koliko veruje da ga drugi za to drže.

re iz kojih potiču, skoro isto tako opštekorisni kao i sama vrlina, u očima prosečnih ljudi stiče isto tako poštovanje kao i najčestitiji čovek, ali pred finijim očima se brtljivo krije, jer dobro zna da bi ga obelodanjenje skrivenih motiva časnojljublja lišilo poštovanja. Zato je vrlo sklon prevaranju, u veri je licemeran, u ophođenju laskavac, u politici prevrtljiv. Lako postaje rob moćnih da bi mogao biti tiranin slabih. Naivnost, ta plemenita ili lepa jednostavnost koja na sebi nosi pečat prirode a ne izveštačenosti, potpuno mu je strana. Ako mu se ukus iskvari, njegov blesak postaje dječji, tj. odvratno razmetljiv. Tađa i svojim stilom i svojim kinduženjem zapada u preterivanja, u nakaznost koja je u poređenju sa velelepim isto što i pustolovstvo ili čudalstvo u poređenju sa ozbiljnom uzvišenosti. Sa uvreda prelazi tada na dvoboje i partice a u društvenim odnosima hvata se za pretke, privilegije i titule. Dok je još samo sujetan, tj. dok žuri za čašću i trudi se da bude zapažen, može se još i podnositi, ali kad u potpunom odsustvu stvarnih zasluga i obdarenosti postane uobražen, tada je ono za šta bi najmanje želio da ga drže, naime – budala.

Pošto u flegmatičnoj mešavini obično nema primeza uzvišenog ni lepog u nekoj značajnijoj meri, ta vrsta naravi ne spada u oblast nakih razmatranja.

Ma kojoj vrsti pripadala ova finija osećanja o kojima smo dosad govorili, tj. bilo da su uzvišena ili lepa, zajednički im je udes da u očima onih koji ih po svojoj prirodi ne mogu da dožive uvek izgledaju izopačena i besmislena. Čovek mirne i koristoljubive marljivosti nema tako reči organa da oseti plemenitu crtu u jednoj pesmi ili u nekoj junačkoj vrlini; on radije čita kakvog Robinsona nego nekog Grandisoria¹¹, a Katona¹² drži za običnu tvrdoglavu budalu. Isto tako osobama nešto ozbiljnije naravi izgleda prostačko ono što je drugima dražesno, a omamljiva naivnost jedne pastoraške igre je njima neukusna i detinjasta. Čak i onda kad naravi

nisu potpuno lišene jednog zajedničkog finijeg osećanja, stepen njihove osetljivosti je vrlo različit, i često vidimo da jedan smatra plemenitim i dostojanstvenim ono što drugome izgleda dođe veštiko, ali pustolovno. Prilike u kojima možemo u stvarima koje ne spadaju u oblast moralnog saznati nešto o osećanju drugoga, daju nam osnova da s prilično verovatnoće možemo zaključiti i o njegovim osećanjima u pogledu viših duševnih osobina, pa čak i u pogledu srca. Onaj kome je uz lepu muziku dosadno, daje dovoljno osnova za verovanje da nad njim lepote pisane reči i fine čari ljubavi nemaju baš mnogo moći.

Postoji kod nekih ljudi izvestan smisao i ljubav za sitnice («esprit des bagatelles») koji svedoče o jednoj vrsti finog osećanja, ali je ono usmereno baš na ono što je suprotno uzvišenom. Ljubav prema nečemu zbog toga što je proizvod velike veštine i truda, ljubav prema stihovima koji se mogu čitati i odozdo prema gore, prema zagonetkama, časovnicima u prstenu, lančićima sa sitničkim verižicama itd., ljubav za sve što je tačno odmereno i do tančina izd., ma i potpuno nekorisno bilo, na primer prema knjigama koje su vrlo lepo složene u drugim redovima na polici, a pored njih prazna glava koja ih gleda i uživa, prema sobi koja je urođena i oprana kao za izložbu, zajedno sa negostoljubivim i mrzovoljnim domaćinom koji u njoj stane. Ljubav prema svemu što je retko, bez obzira na to da li ima ili nema neku unutrašnju vrednost. Epikletova svetiljka, rukavica kralja Karla XII; u izvesnoj meri ovamo spada i skupljanje zbirki novca. Ima mnogo razloga za pretpostavku da su ovačvi ljudi u nauci mudrijaši i čudaci, a u društvenom ophođenju bez osećanja za sve ono što je na slobodan način lepo i plemenito.

Nepravdu činimo jedan drugome kad nekome ko ne uvida vrednost i lepotu onoga što nas dira ili uzbuđuje kažemo da on to ne razume. Nije tu u pitanju to što se razumom uvida, već ono što se osećanjem oseća. Pa

ipak su duševne moći toliko povezane da na osnovu osećanja vrlo često možemo zaključivati i o talentima uma. Jer zaludu će biti talenti osome ko pored lepih odlika uma ne bude imao i snažno osećanje za istinski plemenito ili lepo, koje mora da bude pokretač za dobru i valjanju primenu duševnih darova*.

U naviku je prešlo da korinšim zovemo samo ono što zadovoljava naša grublja osećanja, što nam pribavlja obilje u jelu i piću, rasloki u odeći i počuštstvu, ili pak rasipnost u gozbanama, mađa ne vidim zašto se ne bi sve za čim žudi moje najživlje osećanje isto tako ubrojilo u korisne stvari. Ali ako ipak sve ovako uzmeimo, onda je onaj kojim gospodari koristoljubivost čovek s kojim se o finijem ukusu nikad ne sme govoriti. S takvog gledišta je odista više bolje od papagaja, kuhinjski lonac korisniji od porculanske vaze, sve biste glave ovog sveta ne vrede koliko jedan seljak, a želje da se izmeri udaljenost zvezda sekretarica treba se odreći dok se ne saglasimo o tome kako je najkorisnije upravljati plugom. Samo, bilo bi vrlo glupo upuštati se u takav spor gde je nemoguće da se dođe do jednakog mišljenja zato što su osećanja potpuno različita! Pa ipak će i čovek najgrubljih i najprostijih osećanja moći da uvidi da je za draži i prijaznosti života, koje izgledaju najizlinskije, vezana naša najveća briljivost i da bi nam malo podsticaja ostalo za mnoga druga nastojanja kad bismo hteli tih prijaznosti da se odreknemo. Isto tako će malo ko biti toliko grub da ne oseti da jedna moralna radnja, barem kod drugih, utoliko više dila

* Očigledno je isto tako da izvesno finocia osećanja ubrajamo čoveku u sadržaj. Što neko u memo i kolofona nalazi dobar ošed ili što neko ima izvanredno dobar san, to će se izraziti kao ovaj skibrev varenja, ali ne kao zasluga. Naprotiv, ako neko deo svog obeća zbrvuje u skladnje svazike ili se pred jedrim silikom noče da zaoose u prijetno sarajenje, ili ako neko čta svaki toje obiluju skilom, pa makar to bile i same pesničke stasice, bile to doose u svakiom ošed postojanje finijeg čoveka, o kome se ima vrlo lepo i vrlo pohvalno mišljenje.

ukoliko je dalje od koristoljublja i ukoliko su u njoj vidljivije one plemenitije pobude.

Kad naizmenično posmatramo plemenite i slabe strane čovekove, sam sebi zameram što nisam u stanju da se stavim na ono stanovište s koga bi se ovi kontrasti videli kao velika slika cele ljudske prirode u jednom dirljivom obliku. Jer rado potizajem da ovi groteskni stavovi mogu, ukoliko spadaju u okvir velike prirode, imati samo plemenit izraz, mada smo i suviše kratkovidni da bismo ih u tom odnosu mogli sagledati. A ako na ovo ipak bacimo jedan površan pogled, mislim da bismo mogli ovo primetiti. Među ljudima su vrlo retki takvi koji postupaju po principima, a to je i te kako dobro, jer se vrlo lako može desiti da se čovek u tim principima vara, pa je onda i šteta koja iz toga proizilazi utoliko dalekosežnija ukoliko je opštiji princip i ukoliko je postojanija osoba koja ga se drži. Mnogo je više onih koji delaju po sklonostima srca, a to je izvrsno, mada se takvo postupanje ne može posebno pripisivati ličnosti u zaslugu: jer ima slučajeva kad ovi moralni instinkti greše, ali uopšte uzev oni ostvaruju veliki plan prirode isto onako dobro kao i drugi instinkti, koji tako pravilno pokreću životinjski svet. Najviše je pak onih koji u svom nadasve ljubljencu Ja vide jedini stožer svoga delanja i koji pokušavaju da sve okreću oko koristoljublja kao glavne osovine, od čega isto tako ništa korisnije ne može biti, jer su oni narevnosniji, naređeniji i najobazriviji; oni daju celini čvrstinu i trajnost jer su i nenamerno, od opšte koristi, brinući se o životnim potrebama i stvarajući osnovu nad kojom finije duše liče lepotu i sklad. Najzad, častoljublje je usađeno, mada u nejednakoj meri, u srca svih ljudi, a to celini daje čudesnu lepotu. Jer mada je častoljublje budalast zanos ako ga se neko drži kao pravila kome potčinjava sve i ostale težnje, ipak je ono kao sporedan nagon od neocenjive vrednosti. Jer izvršujući na velikoj pozornici sveta dela prema svojim osnovnim težnjama, svaki je čovek jednim skrivenim nagonom prinuđen da

se u mislima stavi na jedno stanovište izvan sebe sama, da bi procenio utisak koji će njegovo ponašanje proizvesti i kako ono izgleda u očima posmatrača. Tako se različite grupe udružuju u lepu sliku sa koje iz najpunije raznolikosti zrači jedinstvo, i celina moralne prirode pokazuje čistu lepotu i dostojanstvo.

O RAZLIČI UZVIŠENOG I LEPOG U
MEDUSOBNOM ODNOSU MUŠKOG
I ŽENSKOG POLA

Možda je ovaj ko je prvi nazvao žene imenom *lepi pol* hteo da kaže nešto laskavo, ali je pogodio bolje nego što je i sam mogao pomisliti. Na stranu to što je poja-va ženâ uopšte finija, njihove crte nežnije i blađe, njihovo lice u ljubaznosti, šalji i prijaznosti izrazitije i privlačnije nego kod muškog pola - da ne zaboravimo ni ono što se mora odbiti na onu skrivenu čarobnu moć kojom navode našu strast na povoljan sud o njima, - u samim osnovama duha ovog pola urezane su naročite crte po kojima se on jasno razlikuje od našeg pola i što izlazi uglavnom na to da je osnovno obeležje žene *lepota*. Na drugoj strani muškarci bi mogli polagati pravo na naziv *plemenitog pola* kad se od plemenita čoveka ne bi zahtevalo i to da počasne nazive odbija i da ih radije dodeljuje nego prima. Ovim se ne misli reći da žena nema plemenitih osobina, niti da bi muški pol morao da bude potpuno bez lepote; naprotiv, očekuje se da svaki pol ujedinjuje te osobine, no ipak tako da se kod žene sve druge prednosti ujedinjuju samo zato da bi još više istakle karakter *lepote*, koja ostaje središnja tačka ženskih osobina, dok se, naprotiv, među osobinama muškaraca jasno izdvaja uzvišeno kao obeležje njihovog pola. Ovo se mora imati u vidu pri svakom sudu o ove dve vrste, kako pohvalnom tako i nepovoljnom; svako vaspitanje i poučavanje, kao i svako nastojanje da se ostvari moralna potpunost bilo jednog bilo drugog pola, mora to imati pred očima ako se

ne želi da uništi draž one razlike koju je priroda htela da povuče između ove dve ljudske vrste. Jer ovdje nije dovoljno ako pred sobom vidimo samo ljude, već u isto vreme moramo imati na umu i to da ovi ljudi nisu iste vrste.

Ženama je urođeno jače osećanje za sve što je lepo, ljupko i kitnjasto. Već u detinjstvu one se rado doteruju i dopadaju se same sebi kad su ukrađene. Čiste su i vrlo osetljive prema svemu što izaziva odvratnost. Vole šalu i mogu da se zabave i sitnicama samo ako su ove vedre i lake. Vrlo rano stiču osećanje mere u posa-kanju, umeju oceniti da se drže i da vladaju sobom, a sve to u uzrastu kad je naša lepo vaspitana muška omladina još neobuzdana, nezgrapna i smetena. Imaju razvijeno osećanje saučelca, meka su srca i sažaljive, lepo pretpostavljaju korisnom i rado će sa obilja u sredstvima za život preći na štedljivost da bi mogle povećati izdatke za ukras i sjaj. Vrlo su osetljive i na najmanje uvrede i do krajnje istančanosti im je razvijena sposobnost da primete i najmanji nedostatak pažnje i poštovanja prema sebi. Ukratko, u sebi sadrže ono osnovno u ljudskoj prirodi po čemu se razlikuju lepe osobine od plemenitih i profinjaju i sam muški pol.

Nadam se da niko neće od mene zahtevati da nabrajam osobine muškaraca koje bi po redu odgovarale ovima gore; dovoljno će biti da ih posmatramo samo ukoliko su suprotne jedne drugima. Lepi pol ima isto tako razuma kao i muški, samo što je to lep razum, dok naš možemo nazvati dubok razum, a to znači isto što i uzvišen.

U lepotu svakog postupka spada, pre svega, to što se odlikuje lakoćom i što se ima utisak da je on izveden bez mučnog truda; nasuprot tome, napor i savladane teškoće izazivaju divljenje i spadaju u uzvišeno. Misaono udublivanje i dugotrajno razmišljanje su uzvišeni ali teški i ne pristaju osobi od kojih se neusiljenih draži očekuje jedino to da pokažu lepu narav. Naporno uče-

nje ili zamorno razmišljanje, čak i ako žena u tome daleko dotera, uništavaju preimuštva koja su svojevrsna njenom polu i mogu joj, doduše, zbog retkosti takve pojave pribaviti hladno divljenje, ali će u isto vreme oslabiti one draži koje joj daju veliku moć nad drugim polom. Ženama kojima je glava puna grčkog jezika, kao na primer gospođi Duzje¹³, ili koje vode učene sporove o mehanici, kao markiza Di Sazle¹⁴, nedostaje samo još brada; jer ona bi im možda dala još izrazitiji izgled dubokoumlja kome one toliko teže. Lepi razum bira sebi za predmet sve što je blisko finijem osećaju a apstraktne spekulacije i znanja, koja su korisna ili suva, prepušta prilježnom, temeljitom i dubokom razumu. Žena prema tome neće učiti geometriju; o stavu dovoljnog razloga ili o monadama neka zna samo toliko koliko je potrebno da bi osetila zaoku u podrugljivim pesmama u kojima su ispreskakani plitki modrijaši našeg pola. Neke lepice puste Dekarta da okreće svoje višore koliko mu je volja i neka se ne brinu o tome, mada im je ljubuzni Fontene¹⁵ htio da obezbedi društvo među planetama, a privlačnost njihovih draži neće ništa izgubiti od svoje snage ako one ne bi znale ništa od svega onoga što je Algaroti¹⁶ prema Njutnu pokušao njima u prilog da zabeleži u vezi sa privlačnim silama grube materije. U istoriji neka ne pune sebi glave bitkama, ni u geografiji utvrđenjima; jer njima isto tako malo dolikuje da mirišu na barut kao muškarcu na mošus.

Izgleda da su muškarci samo iz zlobnog lukavstva hteli da zavedu lepi pol na put ovog naopakog ukusa. Budući svesni svoje slabosti prema prirodnim dražima žena i znajući da ih jedan vragolast pogled više zbunjuje nego najteže školsko pitanje, oni dovode sebe u odlično preimuštvo time što navode žene na ovaj pogrešni ukus i tako stiču prednost, do koje bi inače teško došli, da iz velikodušne obzirnosti pomažu slabostima ženske sujete. Sadržajna velike ženske nauke

čini čovek, i to muškarac. Njihova životna mudrost nije u umovanju već u osećanju. Kad se misli na to da im se pruži prilika da razviju svoju lepu prirodu, mora se ova okolnost uvek imati pred očima. Nastojće se da se u celinu razvije njihovo moralno osećanje a ne pamćenje, i to ne pomoću općih pravila, već preko pojedinačnog suda o ponašanju koje ose vide oko sebe. Primeri uzeti iz drugih vremena da bi im se pokazao uticaj koji je Lepi pol imao u svetskim događajima, raznoliki odnosi u kojima je on u drugim vremenima ili u drugim zemljama stajao prema muškom polu, karakter oba pola ukoliko se on tim odnosima može objasniti i promenljivi ukus u zabavama – to je njihova cela istorija i geografija. Lepo je da se jednoj ženi učini prijatnim pogled na geografsku kartu, bilo da ona predstavlja celu Zemljinu loptu ili samo najvažnije delove sveta. To ćemo postići ako joj kartu pokazemo samo s nametom da se pri tom opišu razni karakteri naroda koji je nastanjuju, razlike njihovih ukusa i moralnih osećanja, naročito ukoliko su od uticaja na odnose među polovima, objašnjavajući to na lak način razlikama podneblja, njihovom slobodom ili ropstvom. Nije naročito važno da li one znaju ili ne znaju pojedine delove ovih zemalja, njihovu privredu, snagu i vladare. Isto tako je bez važnosti da li će one o svemiru znati više nego što je potrebno da oseće čari neba u lepjoj noći, ako su unekoliko pojmile da ima još svetova i u njima još mnogo lepih stvorenja. Misao za slikarstvo i muziku, ne ukoliko predstavljaju umetnost, već samo ukoliko izražavaju osećanja, sve to profinjaje i podiže ukus ovog pola i uvek je u izvesnoj vezi sa moralnim osećanjima. Nikad hladna i apstraktna postava, uvek ostati kod osećanja, i to što bližih odnosima između polova. Ovakvo vaspitanje je zato tako retko što iziskuje obdarenost, iskustvo i osećajno srce; svakog drugog vaspitanja žena može lako da se liši, kao što se uostalom i bez ovog sama uglavnom vrlo dobro vaspitava.

Vrlina žene je lepi vršina*. Vrlina muškog pola treba da bude plemenita vrlina. Žene će izbegavati zlo ne zato što nije pravo, već zato što je ono ružno, a moralno pozitivni su u njihovim očima oni postupci koji su moralno lepi. Ništa o onom što treba, što moramo, što smo dužni da činimo. Žena ne trpi nikakva naređenja ni neljubaznu primudu. Žene čine nešto samo zato što im se to dopada i cela umetnost je u ovome: učiniti da im se dopada samo ono što je dobro. Teško mi je da verujem da je lepi pol u stanju da se drži principa, a time ne mislim da vredam, jer je to krajnje retko: i kod muškaraca. Ali zato im je providenje usađilo u grud lepa i plemenita osećanja, fini osećaj za pristojnost i dobru dušu. Od njih ne zahtevaju ni žrtve ni velikodušna samoodricanja. Nikad muž ne sme reći svojoj ženi ako je zbog prijatelja stavio na kocku deo svog imanja. Zašto bi on sputavao njenu živahnu govorljivost time što će joj duh opteretiti važnom tajnom koju sam mora da čuva? Čak su i mnoge od njenih slabosti tako reći lepe mane. Uvreda ili nesreća izazivaju u njeznoj duši tugu. Samo velikodušnost sme suzom orositi oko muškarca. Suze koje prolije u bolu ili nesreći teško ga potražavaju. Ukoliko je sujeta, koja se tako često prebacuje lepom polu, mana, ona je samo lepa mana. Jer da ne govorimo o tome da bi se i muškarci, koji tako rado laskaju ženama, rđavo proveli kad ove ne bi to blagonaklono primale, – one svojom sujetom stvarno pojačavaju svoje draži. Ta sličnost ih nagoni da budu prijatne i da pokazuju lepe manire, da se poigravaju svojom vedrom dosetljivošću, kao i da pronalaženjem raznih ukrasa blistaju i jače ističu svoju lepotu. U ovome nema ničeg uvredljivog za druge, već naprotiv, samo ako je sa ukusom izvedeno, ima toliko dopadljivog da je nepristojno ako se to dočeka s mrtvovoljnim

* Ova stvo napred (str. 28), svoga sođeti, nazvali svojom vrlina; poltu zbog karaktera polu zadržalo blagonaklono sprede tje, ovde se ona naziva sođeti – lepa vrlina.

gundanjem. Ženu koja je u tome preterano lakomislila i nestalna zovem^o luđicom; samo, ovaj izraz nema ono tvrdo značenje koje za muškarca ima reč budala, tako da to ponekad, samo ako se lepo razumemo, može da zvuči i kao umiljato laskanje. Dok je sujeta, mana na koju se kod žena sa blagonaklonošću gleda, nadmenost je kod njih ne samo za osudu, kao kod ljudi uopšte, već potpuno nagruđe prirodu njihovog pola. Jer ova je osobina naročito glupa i ružna, i potpuno suprotna skromnoj privlačnosti. Takva osoba je u vrlo nezgodnom položaju. Moraće se pomiriti s tim da o njoj sude oštro i bez obzira; jer ko s razmetljivošću polaže pravo na poštovanje, taj sve oko sebe izaziva na osudu. Kad neko kod takve žene otkrije i najmanji nedostatak, raduje se od sveg srca i ona reč luđica gubi svoje ublaženo značenje. Između sujete i nadmenosti mora se uvek praviti razlika. Prva traži odobravanje i u neku ruku pokazuje poštovanje prema onima zbog kojih se u ovome trudi, a druga uobražava da je priznanje već zadobijeno, i budući da se više i ne trudi da ga osvoji, ona ga i ne dobija.

Ako muškarcu izvesna primesa sujete kod žene uopšte ne smeta, za lepi pol ona predstavlja povod za razdor i to usoliko veći ukoliko je ta primesa vidnija. U tom slučaju jedna o drugoj sudi vrlo oštro, jer se svakoj čini da ona druga hoće da umanjii njene draži, i zaista su one žene koje još pomislljaju na osvajanja retko prijateljice u pravom smislu reči.

Lepom ništa nije tako suprotno kao odvratno, a ispod uzvišenog ništa ne leži dublje od smešnog. Zato za muškarca nema pogrdnijeg naziva od budale, a za ženu se ništa teže ne može reći nego da je odvratna. Engleski »Spectator«¹⁷ drži da za muškarca nema uvredljivijeg prekora nego da je lažov, a za ženu da nije čedna. Ukoliko se o tome sudi strogo po moralu, dopuštam da ta ocena može da bude tačna. Samo, ovdje nije reč o tome šta samo po sebi zaslužuje najoštriju osudu, već o tome šta stvarno najjače zaboli. I zato pitam

svakog čitaoca da li može, kad se u mislima prenese u takav položaj, da se ne složii sa mnom. Gospođica Ninon Lanklo¹⁸ nije oopšte pretendovala na poštovanje zbog čednosti, ali bi ipak bila teško uvredena ako bi se neki od njenih ljubavnika u svome sudu o njoj u tom smislu ogešio; a poznat je i grozni udes koji je snalao Monaldeskija¹⁹ zbog uvredljivog izraza takve vrste pred jednom kneginjom kojoj nije bilo stalo do toga da je smatraju za Lukreciju²⁰. Čoveku je nepodnošljivo da zlo ne sme učiniti ni kad bi htio, jer je i propuštanje toga uvek samo krajnje sumnjiva vrlina.

Da bismo se što dalje odmakli od odvratnog, potrebna je čistoća, koja dođuje svakom čoveku lepo pristaje, ali kod lepog pola ona spada među vline pevoga reda i teško da žena u tom pogledu može preterati, mada se to kod muškaraca ponekad dešava i on tada postaje nezukvan.

»Smeđljivost«²¹ je tajna da se obuzdaju kako priroda tako i jedan nagon koji je skoro neukrotiv i, budući da je zov prirode uvek na njegovoj strani, uvek izgleda da je u skladu sa dobrim, moralno-pozitivnim osobinama, isto je razuzdan. Prema tome, smeđljivost je kao dopuna principima neophodna; jer nema nijednog drugog slučaja gde nagon tako lako postaje sofist u izmišljanju dobrih izgovora kao ovdje. S druge strane, smeđljivost služi i za to da navuče tajanstvenosti i preko najpričlicnijih i najnužnijih ciljeva prirode, da ne bi njihovo i suviše blisko poznavanje izazvalo odvratnost ili makar samo ravnodušnost prema krajnjim ciljevima jednog nagora iz koga izvire najdivlja i najfinija stremjenja ljudske prirode. Ova osobina je naročito svojstvena lepom polu i izvanredno mu pristaje. Neotesano je i grubo prostačkim šalama, koje zovem^o masnim, dovesti u zabludu njihovu čednost i izazivati njihovu srdžbu. A pošto polni nagon - možemo mi okoliti koliko hoćemo - ipak leži u osnovi svih ostalih draži, i pošto je žena uvek prijatan predmet pristojne zabave,

možda bi se otuda moglo objasniti zašto inače pristojni muškarci ponekad dopuštaju sebi slobodu da kroz sitne nestaliluke svojih šala provuku poneku aluziju zbog koje ih nazivaju obeljavcima ili šalama; pa budući da nemaju nameru da drskim pogledima vređaju, niti da napadaju na čast žene, smatraju da s pravom mogu nazvati osobu koja takvu šalu prima hladno ili neljubuzno lažnom sveticom. Ovo navodim samo zato što se to obično smatra kao neka mala drskost u lepom ponašanju i što se na to oduvek trošilo mnogo duha; a što se tiče suda prema strogoj moralnosti, on ne spada ovamo, jer sam stavio sebi u zadatak da u osećanju lepog posmatram i razlažem samo pojave.

Plemenite osobine lepog pola, u kojima, kao što smo već napomenuli, nikad ne sme da se izgubi osećanje za lepo, najjasnije i najsigurnije se pokazuju u skromnosti, onoj vrsti plemenite jednostavnosti i naišvosti i pored velikih preimućstava. Iz nje prosijavaju mirna i naklonost i poštovanje prema drugima, udruženi u isto vreme s izvesnom plemenitom verom u sebe i s opravdanim samopoštovanjem, koje se uvek nalazi u uzvišenoj naravi. Pošto ova fina mešavina u isti mah dražima druge osvaja i uvažavanjem ih dira, ona zaklanja sve ostale bleštave osobine od naravja prekora i podmeha. Osobe ovakve naravi imaju srca i za prijateljstvo, i to kod žene nikad ne možemo dovoljno visoko ceniti, jer je vrlo retko i mora da bude u isti mah i veoma privlačno.

Pošto je naša namera da raspravljamo o osećanjima, biće sigurno prijatno da pokušamo podvesti pod pojmove različitost utisaka koje na muškarca čine crte lica i stas lepog pola. Sva je ta čar u osnovi ispletena oko polnog nagona. Priroda ide za svojim velikim ciljem i sve finese koje se pridružuju, ma kako izgledale udaljene od toga, nisu ništa drugo do ukrasni okvir i svojo draž crpu na kraju krajeva iz istog izvora. Zdrav i sirov ukus, koji se uvek drži blizu ovog nagona, ne

obazire se mnogo na draži otmene držanja, crta lica, očiju žene itd., itd., i pošto mu je u stvari stalo samo do pola, on u finoj osetljivosti drugih vidi samo prazne tričarije.

Iako takav ukus nije baš fin, ipak ga zbog toga ne treba prezirati, jer se ogromna većina ljudi pomoću njega drži velikog reda prirode na vrlo prost i posuđan način.* Tako dolazi i do većine brakova, i to kod najmarljivijeg dela ljudskog roda, pa pošto se muškarcu ne roje po glavi prekrasne crte lica, sanjalačke oči, lepi maniri itd., itd., niti on bilo šta od svega ovog razume, biće utoliko budniji prema domaćičkim vrlinama, štedljivosti itd., itd., i prema mirazu. Što se tiče onoga nešto finijeg ukusa zbog koga bi trebalo praviti razliku među spoljnjim dražima žene, on se vezuje ili za ono što je u pojavi i izrazu lica moralno ili za ono što ne spada u oblast moralnog. Ženu sa dražima ove poslednje vrste zovemo ljupkom. Lepo skrojen stas, pravilne crte, boja očiju i boja lica, koje lepo kontrastiraju – sve je to lepo isto onako kao buket cveća i izaziva hladno dopadanje. Samo lice ne kazuje ništa ma i ljupko bilo, i ne govori seću. Što se pak tiče crta lica, očiju i njihovog izraza koji su moralnog karaktera, oni naginju ili osećanju uzvišenog ili osećanju lepog. Ženu čije su draži prikladne njenom polu i ističu prvenstveno moralni izraz uzvišenog zovemo lepom u pravom smislu reči; onu u čijem se moralnom liku, ukoliko se on ogleda u izrazu i crtama lica, ističu osobine lepog zovemo privlačnom, a ako je ona to u jednom višem stepenu, onda je zovemo dražetnom. Prva se drži mirno, ponaha plemenito, iz njenih skromnih pogleda svetluca lepa pamet, a pošto se u njenom licu ogleda nežno osećanje i

* Kao što već stvari u ovom izrazu i svoja oštra strava, tako i kod ovog ukusa je za daljenje to što se lakše nego jedan drugi može da stvori u razumdanost. Jer, budući da ovaj koji raspoli jednu osobu može da vidi ovako druga, čovek ne razlika na takve težioće koje bi mu na brzo sklonost moglo skroziti.

plemenito srce, ona osvaja kako naklonost tako i visoko poštovanje muškog srca. Iz veselih očiju druge izbija vedrina i živahan duh, spremnost na vragolastu šalu, malo lake obesi i namrštenost nepristupačnosti. Ona prva nas dira dok nas ova draži, a osećanje ljubavi za koje je ova sposobna i koje izaziva kod drugih površno je ali lepo, dok je, naprotiv, osećanje prve nežno, praćeno poštovanjem i postojano. Nerado se upuštam u podrobnija razlaganja ove vrste, jer se u takvim slučajevima uvek dobija utisak da autor opisuje svoj vlastiti ukus. Ipak bih još samo napomenuo da se baš time može objasniti što se mnogim ženama dopada zbrava ali bleđa boja. Jer ona obično prati narav sa jačim unutrašnjim doživljavanjima i nežnom osećajnošću, što spada u osobine uzvišenog, dok crvena i sveža boja daje slabe nagoveštaje o prvoj, a jače o vedroj i veseloj naravi; sjetiti pak više odgovara da dira i osvaja nego da draži i mami. A mogu i osobe bez ikakvog moralnog osećanja i bez nekog izraza koji bi nagoveštavao osećanja biti vrlo ljupke, nekog one neće ni ganuti ni dražiti; izuzev možda onaj stovi ukus o kome je gore bilo reči, a koji se ponekad malo uglađi pa tada i bira na svoj način. Rodavo je samo to što ta lepa stvorenja, sve sna svoje lepe pojave koju im njihovo ogledalo pokazuje, a bez dovoljno finijih osećanja, lako zapadaju u manju nadmenosti; tada čine sve oko sebe hladnim, izuzev laskavca, koji ide za svojim ciljevima i sprema zamku.

Pomoću ovih pojmova možda bi se u nekoliko reči objasniti i razlika utisaka koje pojava jedne iste žene čini na ukus raznih muškaraca. Ono što se u ovom utisku na neposredniji način odnosi na polni nagon i što se može podudarati sa požudnom zastepjenošću u koju se zaodeva osećanje skoro svakog čoveka, ostavljam po strani, jer je izvan oblasti finijeg ukusa; a možda je tačno ono što Bifon naslućuje: da onaj lik koji učini na muškarca prvi utisak u vreme kad je ovaj nagon još nov i tek počinje da se razvija, ostaje ideal s kojim se moraju svi ženski likovi manje ili više podu-

darati da bi mogli izazvati fantastičnu čežnju koja primorava onaj prilično grubi nagon da bira među različitim objektima suprotnog pola. Što se tiče nešto finijeg ukusa, tvrdim da o onoj vrsti lepote koju smo nazvali ljupkošću svi muškarci sude skoro isto i da o tome mišljenja nisu tako različita kao što se obično misli. Čerkeske i građanske devojke su uvek za sve Evropljane koji su putovali kroz njihove zemlje važile kao vrlo ljupke. Turci, Arapi i Persijanci se sigurno slažu s ovim ukusom, jer im je neobično stalo do toga da ulepšaju svoj rod tako finom krvlju, a kod Persijanaca se može videti da im je to odista i uspelo. Isto tako i hindastanski trgovci čine sve moguće da bi iz odvratne trgovine tako lepim stvorenjima izvukli što veću dobit, dovodeći ove devojke sladostrasnim bogatalimama svoje zemlje. Vidi se, dakle, da se ono što je priznato kao vrlo ljupke u jednoj zemlji drži za isto takvo i u drugim zemljama, ma koliko se čudi ukusa u njima razlikovale. Međutim, tamo gde se u ocenu o lepom liku umiša ono što je u crtama moralno, tamo je ukus raznih muškaraca uvek vrlo različit, i to kako prema samim njihovim različitim moralnim osećanjima, tako i prema različitom značenju koje svaki od njih u svojoj mašti daje izrazu lica. Smatra se da su oni likovi koji na prvi pogled ne čine neki naročiti utisak, jer nisu izrazito ljupki, obično mnogo privlačniji kad se pri bližem poznavanju počnu dopadati, te izgleda kao da svaki dan postaju sve lepši; lepaškastu pojavu, međutim, koja se odjednom ispošji, posmatramo kasnije sa sve većom ravnodušnošću, a to dolazi verovatno oćuda što nas moralne draži, kad ih opazimo, jače vezuju i što stupaju u dejstvo samo uz moralna osećanja i tada kao da se tek otkrivaju, a svako otkrivanje nove draži budi u nama slutnju da ih ima još; nasuprot tome, one čari koje su odmah sve vidne, postigavši već u prvom trenutku sav svoj učinak, ne mogu doćnije ništa drugo činiti nego ravnalost zaljubljenog hladiti i postepeno je dovesti do ravnodušnosti.

Uz ova razmatranja nameće se sama po sebi ova napomena: sasvim prost i grub osećaj u odnosima između polova vodi, doduše, pravo velikom cilju prirode i pošto zadovoljava njene zahteve, podseća na da ličnost bez okolišenja učini srećnom, ali se zbog široke opitnosti lako izrođava i pada u ekscize i razuzdanost. Na drugoj strani, prefinjen ukus je u stanju da neakrotivno nagonu oduzme divljinu, i ograničavajući ga na vrlo mali broj predmeta može da ga učini krotkim i pristojnim. Ali takav nagon obično promašuje veliki konačni cilj prirode i, pošto više traži ili očekuje nego što priroda obično daje, vrlo retko se dešava da osobu sa tako delikatnim osećanjima učini srećnom. Narav prve vrste pada u kaš jer juri za svim osobama drugog pola, a druga zapada u sanjarenja jer ne polazi ni za jednom, već je zauzeta samo jednim predmetom koga zaljubljeni nagon u mislima oblikuje i oprema svim plemenitim i lepim osobinama, koje priroda retko sastavlja u jednom čoveku, a još ređe ih daje onom ko ih ume ceniti i ko bi možda bio dostojan takvog poseda. Otud dolazi odlaganje i na kraju potpuno odricanje od stupanja u brak ili, što će možda još gore, gorko kajanje posle izvršenog izbora koji nije ispunio velike nade koje su se za njega vezivale; jer često se delava da na zrno bisera naiđe Eropov petao, kome bi obično zrno ječma bolje prilicilo.

Pri tome možemo uopšte napomenuti da u profinjavanju nežne osećajnosti, ma kako ona bila dražesna, valja biti opazriv, da ne bismo prevelikom osetljivošću stvorili sami kod sebe obeshrabenost i izvor zla. Plemenitijim dušama bih savetovao da osećanja u pogledu osobina koje same imaju ili postupaka koje same čine prefine toliko koliko mogu, a u pogledu onoga što uživaju ili što od drugih očekuju da sačuvaju jednostavnost ukusa - samo kad bih znao kako bi se to moglo učiniti. A ako bi im to pošlo za rukom, oni bi druge učinili srećnim, a i sami bi bili srećni. Nikad ne

treba gubiti iz vida da od života nikako ne smemo očekivati mnogo sreće, ni od ljudi savršenstvo; jer onaj ko svagda očekuje nešto obično, ima to preimućstvo da i-hodi retko ruzi njegove nade, dok ga, naprotiv, ponekad iznenadi neslućenim savršenstvom.

Svim tim dražima preči na kraju krajeva starost, ta velika rušiteljica lepote, i zato izvišene i plemenite osobine moraju, ako se držimo prirodnog reda stvari, postepeno zauzimati mesto lepih osobina, da bi osoba, ukoliko prestaje da bude vredna ljubavi, činiše dostojnom sve većeg poštovanja. Po mome mišljenju, puno savršenstvo lepog pola u četvrtu godinu leži u lepoj jednostavnosti koja se odlikuje prefinjenom osetljivošću za sve što je lepo i plemenito. Postepeno, kako slaži želja za oćaravanjem, moglo bi čitanje knjiga i proširivanje znanja lagano muzama da popuni opravdano mesto gracija, a prvi učitelj trebalo bi da bude muž. Pa i onda kad se približava, svako ženi tako strahot, doba starosti, žena još uvek pripada lepom polu i sama sebe nagrađuje ako se u nekoj vrsti oćaranja, da bi što duže sačuvala svoju lepotu, prepušta mirovoljnom i dlanđeljivom raspoloženju.

Ako žena u godinama prilazi društvu pristojno i ljubavno, ako je na jedan vedar i razuman način razgovorna, ako s osećanjem mere povlađuje zadovoljstvom mladosti u kojima sama više ne učestvuje, i ako bitujući se za sve, sa zadovoljstvom i uživanjem gleda na radosti oko sebe; još uvek je finija osoba od muškarca u istim godinama, pa možda prijatnija i od devojke, mađa u jednom drugom smislu. Možda i suviše mistična izgleda platonška ljubav koju je ispovedao stari filozof kada je o predmetu svoje naklonosti rekao: *«Grazije borave u njenim borama; čini mi se da mi dade na uzvrat lebbi kada ljubim njenu usahu usta»*; jer tada se treba i takvih zahteva odreći. Sear muškarac je srećan ako se zaljubljeno ponaša, a slično preterane želje kod osoba drugog pola su u takvom slučaju odvatne. Ni-

kad ne treba da krivimo prirodu što nemamo prikladnu i otmenu spoljašnjost, već sebe što svoju prirodu hoćemo da izopačimo.

Da ne bih izgubio iz vida svoj zadatak, razmotriću još uticaj koji jedan pol može vršiti na drugi da bi osećanja ovoga učinio lepšim i plemenitijim. Žena ima izvrsno osećanje za lepo ukoliko ono pripada samim ženama, a za plemenito ukoliko ga nalazi kod muškog pola. Muškarac, naprotiv, ima izrazito osećanje za plemenito, što i spada u njegova svojstva, a za lepo ukoliko se opaža na ženi. Iz toga nužno izlazi da priroda ide za tim da muškarca u međusobnom odnosu polova još više oplemeni, a da ženu na isti način još više ulepša. Žena nije mnogo zabrinuta što nema visokih znanja, što je bojažljiva i što joj nisu povereni važni poslovi ind., itd.; ona je lepa i privlačna, i to je dosta. Od muškarca, naprotiv, traži da ima sve te osobine, pa se uzvišenost njene duše pokazuje samo u tome da sme da ceni ove plemenite osobine ukoliko ih kod muškarca nalazi. Kako bi inače bilo moguće da toliko zaslužnih muškaraca nakazna lica dobiju tako valjane i krasne žene! Nasuprot tome, muškarac je mnogo delikatniji kad su u pitanju lepe draži žene. U lepjoj pojavi žene, u njenoj vedroj nalivnosti i dražesnoj ljubaznosti on dobija dovoljno naknade za nedostatke knjižske učenosti i za druge nedostatke koje mora sam nadoknaditi sopstvenim talentima. Sujeta i moda mogu, doduše, da daju pogrešan pravac ovim prirodnim nagonima i da često od muškarca načine sladanjarov gospodina, a od žene epifilaku ili amazonku, ali priroda uvek teži da stvari vrati u svoj red. Po tome možemo suditi kakav bi moćan uticaj mogla naklonost polova da vrši naročito na oplemenjivanje muškog pola, kad bi se kod žene umesto mnogih suvoparnih pouka na vreme razvijalo moralno osećanje, da bi valjano osetile ono što čini dostojanstvo i uzvišene osobine drugog pola i time bile pripremljene da preziru šupljoglavog gizdavca i da kod muškarca ne uvažavaju druge osobine sem zasluga.

Time bi, sigurno, moć njihovih draži uopšte porasla, jer se pokazuje da njihove čari deluju većinom samo na plemenitije duše, dok druge nisu dovoljno prijemljive da bi ih osetile. Isto to je rekao i pesnik Simonides kad su mu savetovali da pred Tesalcima zapeva svoje lepe pesme: «Ovi su momci i svrife glupi da bi ih čovek kakav sam ja mogao prevariti. I inače je već primećeno da ophođenje sa ženama čini muškarca blažim, njegovo ponašanje uljudnijim i ugladenijim i njegova dostojanstvenost lepšom; ali što je prednost samo u sporednim stvarima*. Najvažnije je to da muškarac postane potpuniji kao muškarac a žena kao žena, tj. da naklonost polova deluje u skladu sa prirodom: da muškarca još više oplemeni, a osobine žene učini još lepšim. U krajnjem slučaju, drsko svestan svojih zasluga, muškarac će moći da kaže: *Iako me ne volite, ja ću vas prinuđiti da me poštuje*, a žena će, sigurna u moć svojih draži, odgovoriti: *Iako vas u duži ne cenite, ni smo vas prinuđile da vas volite*. Gde nema takvih stavova, vidimo da muškarci primaju ženske osobine da bi se dopali, a žene se ponekad (istina, mnogo ređe) ponašaju kao muškarci da bi izazvale poštovanje prema sebi; ali ono što se čini protiv volje prirode ne ispada nikad kako valja.

U bračnom životu, udruženi par treba da čini tako reći jednu moralnu osobu, kojom upravljaju i koju odvijavaju razum muža i ukus žene. Jer ne samo da se kod prvog može računati na veću razboritost zasnovanu na iskustvu, a kod drugog na veću slobodu i tačnost u osećanju, već je jedna narav, ukoliko je uzvišenija, utoliko spremnija da zadovoljstvo vođenog bića uzme za glavni cilj svojih napora, a, s druge strane,

* Ovu prednost jako umanjuje činjenica, koja je, izgleda, već zapažena, da oni muškarci koji se sasvim rano i vrlo često upuče u društva kojima žene daju već postaju u očima protivni sladanjarci a muškarni društva dosadri i čak nesnosni, jer su sigurno osnažani za zabavu koja mora biti ne samo vedra već i sačinjavati, vesela, ali isto tako i korisna razbulošću razgovora.

ukoliko je lepša utoliko se više trudi da taj napor nagradi ljubaznošću. Prema tome, vrlo je glupo prepričati se oko prednosti u tom odnosu, a gde se takav spor javi, on je najsigurniji dokaz grubog i neskladno udruženog ukusa. Ako dođe i do spora o tome ko ima pravo da zapoveda, onda je sevar već savim upropašćena; jer ako je veza stvarno izgrađena samo na uzajamnoj naklonosti, ona je upola raskinuta čim se začuje reč monaf. Neopravdan i ovakvo tvrdilo naglašen zahtev kod žene je krajnje ružan, a kod muškarca – u najvećoj meri neplemenit i dostojan prezira. Međutim, mudri red stvari nosi sa sobom ovo: sva ova tananost i nežnost osećanja imaju svoju punu moć samo u početku, a docnije u zajedničkom životu i svakidašnjim domaćim poslovima polagano otupljuju i prelaze u prisno prijateljstvo, u kome je najzad najveća umetnost to da se od one tananosti i nežnosti osećanja sačuva bar toliko da ne bi ravnodušnost i zasićenost do kraja umislile zadovoljstvo zbog koga je jedino i imalo smisla stupiti u takvu vezu.

O NACIONALNIM KARAKTERIMA* UKOLIKO SE ZASNIVAJU NA RAZLIKAMA U OSEĆANJU UZVIŠENOG I LEPOG

Među narodima u našem delu sveta Italijani i Francuzi se, po mom mišljenju, između svih ostalih odlikuju osećanjem lepog, a Nemci, Englezi i Španjolci osećanjem uzvišenog. Holandija možemo smatrati kao zemlju gde se ovaj finiji ukus jedva može primetiti. Samo, lepo je ili ocharavajuće i dirljivo ili veselo i pikantno. Prvo ima nečeg uzvišenog u sebi i duh je pred njim zamišljen i zanesen, a u drugom slučaju je razdražan i radostan. Izgleda da Italijanima naročito pristaje prva, a Francuzima druga vrsta lepog osećanja. U nacionalnom karakteru u kome se izražava uzvišeno, ono može da naginje strašnom koje nije daleko od pustolovnog, ili plemenitom, ili pak velelepnom. Mislim da osećanje peve vrste mogu s razlogom pripisati Španjolcu, druge Englezu, a treće Nemcu. Osećanje za velelepno nije po svojoj prirodi izvorno kao ostale vrste ukusa, i mada se želja za podražavanjem može vezati sa svakim drugim

* Nemam nikako nameru da iscrpno opišem karaktere raznih naroda, već dajem samo nekoliko crta u kojima se izražava njihovo osećanje uzvišenog i lepog. Lažno je tvrditi da se od takve skice može zaključiti samo približna tačnost, da se njome uopšte noga zapirati samo u velikom broju onih koji prenesuaju na frazja osećanja i da nema naroda koji bi bio čitav sastav u kojima se udružuju i najodličnije osobine ove vrste. Zbog toga ne smem nikoga uvrediti ako se ovde ili onde neki narod neposredno oseni, a i sama osena je takve prirode da je svako može kao lepšu prebaciti osenti narodu. Da li su se nacionalne razlike stvarne i zavise od vremena i načina stavljanja, ili su po nekoj tačnosti vezane za podneblje, u to se ovde ne uplićam.

osećanjem, ipak je ona naročito svojstvena osećanju za blešcavo-uzvišeno, jer je ovo, u stvari, mešavina osećanja lepog i plermentnog gde je svako, posmatrano za sebe, hladnije, pa je zato i duh dovoljno slobodan da u njihovom povezivanju gleda na uzore, a potreban mu je i njihov podsticaj. Nemać će prema tome imati manje osećanja za lepo nego Francuz, od Engleza će imati manje osećanja za uzvišeno, ali će njegovom osećanju lepota i uzvišenost biti prikladnije kad se javljaju udružene, i srećno će izbećavati greške u koje bi mogla da zapadne razuzdana snaga svake od ove dve vrste osećanja kad se pojavljuje sama.

Samo letimićno ću se dotaći umetnosti i nauke i pokazati da opredeljavaju pojedinih naroda za ove ili one među njima potvrđuje ukus koji smo im pripisali. Italijanski genije se naročito istakao u muzici, slikarstvu, vajarstvu i arhitekturi. Za sve ove lepe umetnosti naći će se isto tako finog ukusa i u Francuskoj, mada je njihova lepota ovde manje dirljiva. Ukus za pesničko ili govorničko savršenstvo naginje u Francuskoj više lepom, a u Engleskoj više uzvišenom. Fina šala, komedija, smešćen zasićena satira, ćeretanje zaljubljenih, lak i prirodno tećan stil – u Francuskoj su na svome mestu. U Engleskoj naprotiv: misli duboke sadržine, tragedija, epska pesma i uopšte teško zlato duha, koje se pod francuskim ćekićem moće rastanjiti u tanke listiće velike površine. U Nemaćkoj duhovitost još svetluca kroz zastor. Nekać je bila nametljiva i gruba, ali je u prićama i u razumu naroda postjala, doćuće, lepša i plemenitija, samo lepša sa manje naivnosti a plemenitija sa manje smelini zamahom nego kod pomenutih naroda. Sklonost i smisao holandskog naroda za krajnju urednost i doterannost, koja zadaje muke i zbuñuje, ne odaje mnogo osećanja za neizvećtaćene i slobodne pokrete duha, ćiju lepotu strašljivo ćuvanje od grešaka moće samo da unakazi. Umetnosti i nauci ne moće ništa biti tako suprotno kao pustolovni ukus, jer on izopaćava prirodu, koja je pravzior svega lepog i ple-

mentnog. Zato je španski narod i pokazao malo smisla za lepe umetnosti i nauku.

Karakter narodnog duha najbolje se raspoznaje na onome što je moralno u njemu. Zato ćemo još i pod tim ugloñ razmatrati različita osećanja naroda za uzvišeno i lepo*.

Španjolar je oćbiljan, ćutljiv i iskren. Malo je na svetu poćštenjih trgovaca od španskih. On je gord i ima više osećanja za velike nego za lepe postupke. Pošto se u sklopu njegove naravi nalazi malo dobroćušne i tihe plemenitosti, on je ćesto tvrd pa ćak i okrutan. Austriće⁷ se ne drži samo snagom praznoverja već i sklonošću naroda ka pustolovnom, koju moće da pokrene postolovanja dostojna i stralina pogrebna povoka u kojoj voće San Denita ikaranog likovima ćavola da bi ga predali ognju, koji je zapalila pomahnitala poćožnost. Ne moće se reći da je Španjolar ponosniji ili zaljubljeniji od ćoveka neke druge narodnosti, već je on i ponosan i zaljubljen na jedan pustolovan naćin, koji je neobićan i nasran. Ostaviti plug pa sa ćugim maćem i plaćom ćetati po njeni sve doće dok se prolaznik stranac ne izgubi s vidika, ili pri boćbi s bićkivima, gde se domaće lepoticice pokazuju bez vela, uputić svojoj gospodarici naroćiti pozdrav, pa se zatim u njemu ćast upustiti u opasnu boćbu sa podivljalom životinjom – to su neobićni i nasrani postupci koji znatno odstupać od prirodnog.

Kod Italijana izgleda da je udruženo osećanje Španjolca s osećanjem Francuza; više osećanja za lepo nego prvi i više za uzvišeno nego drugi. Na ovaj naćin se moće, po mom mišljenju, objasniti i ostale crte njegovog moralnog karaktera.

* Jedna da će biti potrebno da ovde ponovim svoje ranije izvećenije. Najbolji deo svakog naroda ima u sebi najodlicniji karaktere svake vrste i ko se osati pogleden ovim ili onim nepovoljnim oćenom, on ći, ako je dovoljno smisla, smetati da izvadi i svoje primisacove na taj naćin što će onolug drugog prepustiti njegovoj sudbini, a sebe će izvećati.

Kod Francuza prevladuje osećanje za moralno lepo. On je uljudan, uslušan i ljubazan. Vrlo brzo postaje poverljiv, veseo je i slobodan u ophođenju, a izraz gospođin ili dama dobrog tona razumljiv je samo za onoga ko je i sam stekao uljudno osećanje Francuza. Čak su i njegova uzvišena osećanja, kojih on nema malo, podređena osećanju lepog i čuju svoju snagu iz sklada s njim. Vrlo rado se šalji i za ljubav jedne do setke bez razmišljanja će žrtvovati i nešto malo istine. Naprotiv, tamo gde dosetljivost nije ključ uspeha,* pokazuje on isto toliko temeljnog razumevanja kao neko iz bilo kog drugog naroda, na primer, u matematici i u ostalim suvoparnim ili dubokoumnim veštinama i naukama. Jedna »bon mot«²² nema kod njega onu prolaznu vrednost kao kod drugih; ona se najrevnosni-prolaznu vrednost kao kod drugih; ona se najrevnosni-prirodno je širi i čuva u knjigama kao i najvažniji događaji. On je miran građanin, a krupnim zakupcima sveti se za njihovo ugnjetavanje satiroim ili parlamentarnim interpelacijama, koje, pošto su u skladu sa svojim ciljem pribavile narodnim ocima lep patriotski ugled, ne postizu dalje ništa drugo sem što se završavaju prekrcima začinjenim pohvalama i slavopojkama. Predmet za koji se tekovine i nacionalne osobine ovog naroda najviše vezuju jeste žena**. Ne može se reći da nju ovde više vole ili cene nego kod drugih naroda, već žena daje najviše povoda da se najlepši darovi duha, uljudnosti i lepих manira pokažu u svom ajaju. Inače, sujetna oso-

* U matematici, vesela, učenjima o religiji ne može čovek pred iguama ovog naroda biti dovoljno oprezan. U njima obično ima mnogo lepog i valjivog bleka, koji ne može da se odredi pred hladnim upitivanjem. Francuz voli smetati u izrazu ali da bi čovek došao do istine, nije važno da bude veseo, već obazriv. U izrezi koji odgovara jeziku nema šta da se zameti osim što bi se mogla poteti da budu istinite.

** U Francuskoj žena daje ton svakom društvu i svakoj zabavi. Dedaše, ne može se ignorirati da je društvo bez lepog pola politično bezukusno i dosadno; jedino ako ona žena daje lep ton, muškarac se nalazi pobuden da mu da plemenit ton. U protivnom slučajaju razgo-

ba svakog pola voli svek jedino sebe, a druga joj je samo igračka. Pošto Francuzi imaju saevim dovoljno plemenitih osobina, a te osobine može ožvjeti tek osećanje lepog, mogao bi lepši pol tamo da ima jači uticaj nego igde u svetu u smislu podsticanja i pokretanja muškaraca na najplemenitije postupke, kad bi se samo malo više vodilo računa o negovanju ove crte nacionalnog duha. Steta što su krivici obdareni samo lepotom.

Mama kojoj se ovaj nacionalni karakter najviše približuje jeste detinjastost, ili, da se malo uljudnije izrazimo, - lakomislenost. Sa ozbiljnim stvarima se tera šalja, a sitnicama se poklanja i najobziblnija pažnja. Francuz i u starosti još gđa peva šaljive pesme i galantan je prema ženama koliko gov mu snage dopuštaju. Za ova zapažanja imam na svojoj strani velike jemce baš iz redova tog naroda i zaklanjam se iza Monteskeja i Dalambeta da bih bio siguran od svake neprijatnosti.

Englez je u početku svakog poznavstva hladan, a prema strancu ravnodušan. Nema smisla za sitne ljubaznosti, ali čim ti je postao prijatelj, spreman je na velike usluge. Ne trudi se da u ophođenju bude duhovit ili da pada u oči leptom manirima, ali je razborit i staložen. Slab je u podražavanju, ne obazire se mnogo na to šta drugi misle i drži se samo svog vlastitog ukusa. Prema ženi nije ljubazan kao Francuz, ali joj ukazuje daleko više poštovanja, pa u tome možda čak i preteruje kad svojoj supruzi obično ukazuje u braku

net isto tako postaje dosadan, ali sa nepretinog razloga: jer nitra ne može toliko da se smiči kao starijajevon. Prema francuskom ukazu ne kaže se: Da li je gospođin kod kuće?, već: Da li je gospođa kod kuće? Gospođa je pu toalet, gospođa je neraspoložena; ukoliko su gospođin i ako gospođe se vrta set njegovati i smi zašavati. Pa ipak, nitu ne odražuju ženo više časti. Čovek koji feruje svek je bez osuđanja kako pravog poštovanja tako i rešive ljubavi. Ne bili es na šta na svetu bešo da kažem što imi kaoo tako vesele reči: da žena vrlo staja samo jedna vilko dete. Prolivši Sokratu je ovo jezik u Francuskoj, pa je kao vilko branilac lepog pola verovatno i negođovaniem osvetu da ni samo žena više stranoeg poštovanja prema ženi.

neograničeno poverenje. Postojan je – katkada do tvrdoglavosti, odlučan i smeo – često do drskosti, principa se drži obično do joga-tava. Lako postaje obojenjak, ne iz sujete već zato što se malo brine o drugima i što neće da odstupa od svoga ukusa ni iz ljubaznosti prema drugome ni da bi nekoga podražavao; zbog toga je retko voljen kao Francuz, ali ko ga upozna poštuje ga više nego Francuza.

Kod Nemca su pomešana osećanja Engleza i Francuza; samo, izgleda da je prvome mnogo bliži, a veća sličnost ovom drugom je izveštačena nameštena. On ima jednu srećnu mešavinu u osećanju kako uzvišenog tako i lepog; ako u prvom i nije jednak Englezu a u drugom zaostaje iza Francuza, on ih obojicu prevazi-lazi ukoliko oboje osećanja u sebi udružuje. U ophode-nju Nemač pokazuje više ljubaznosti nego Englez, a ako u društvo ne unosi toliko prijatne živahnosti i du-ha kao Francuz, on zato ispoljava više skromnosti i razumnosti od njega. Kao u svakoj drugoj sklonosti, on je i u ljubavi prilično metodičan i povezujući lepo sa plemenitim i u jednom i u drugom je dosta hladan, pa može da vodi računa o pristojnosti, sjaju i ugledu. Stoga su kod njega porodica, zvanje i položaj stvari od krupnog značaja kako u građanskim odnosima tako i u ljubavi. Daleko više od Engleza i Francuza vodi računa o tome šta će drugi da misle o njemu, i ako ima nešto u njegovom karakteru što bi moglo pobuditi želju za ko-renitim poboljšanjem, onda je to baš ta slabost zbog koje nema smelosti da bude originalan, mada za to ima prirodne mogućnosti, i zbog koje se i suviše bavi mišljenjem drugih, a to oduzima svaku čvrstinu moralnim osobinama, jer ih čini promenljivim i izveštačenim.

U naravi Holanđanina leži urednost i marljivost, i kako je orijentisan samo na ono što je korisno, malo ima osećanja za ono što je u finijem smislu lepo i uzvi-šeno. Velik čovek znači za njega isto što i bogat čovek; kad kaže prijatelj, on misli na svog korespondenta, a dosadna mu je svaka poseta ako mu ništa ne donosi.

On čini suprotnost kako Francuzu tako i Englezu; on je u izvesnom smislu vrlo flegmatičan Nemač.

Ako ovaj misaoni postupak primenimo na bilo koji poseban slučaj, recimo, da razmotrimo osećanje časti, pokazale se ove razlike među narodima. Osećanje časti je kod Francuza sujeto, kod Španjolca oholost, kod Engleza gordost, kod Nemca nadmenost, a kod Holanđanina nadmenost. Na prvi pogled izgleda da svi ovi izrazi znače isto, dok u stvari obeležavaju u bogatstvu nemačkog jezika znatne razlike. Sujeta traži naše priznanje, ona je nepostojana i promenljiva, njeno spo-ljašnje ponašanje je ujedno. Oholi je pun uobraženih velikih pretpostavki kojih, u stvari, nema i ne traži priznanje drugih; njegovo držanje je kruto i nadušito. Gordost je, u stvari, samo pojačana svest o svojoj vrednosti, koja često može da bude stvarna (zbog toga se ponekad i naziva plemenitost gordost, a nikada ne bih mogao nekome pripisati plemenitu oholost, jer ona uvek ispoljava netačnu i preteranu ocenu o sebi samom); držanje gorda čoveka prema drugima je ravnodušno i hladno. Nadmen čovek je isto što i gord, samo s tim dodatkom što je u isto vreme i sujetan*. Priznanje koje on traži od drugih sastoji se u ukazivanju poštovanja. Zato se rado kiti titulama, svojim poreklom i precima, i sjajem. Za Nemca naročito ova slabost lako prijanja. Reči: milostivi, vrlo naklonjeni, visokorodni, blagorodni i slični nadmeni izrazi čine njegov jezik krutim i nespretnim i lišavaju ga one lepe jednostavnosti koju drugi narodi mogu da daju svom načinu pisanja. Ponašanje nadmena čoveka u ophodeњу s drugim ljudima jeste crmonija. Nadmen čovek je isto što i ohol, a tim što je u njegovom držanju vidno prez-

* Nije neminovno da nadmen čovek bude ujedno i ohol, tj. da ima preveliku, pogrešnu mišljenje o svojim osobinama; može on biti i da ne čini više nego što vred, ali zbog svog ravnog shvata on se trudi da tu vrednost vidno iskaže.

ranje drugih. U ponalađu je grub. Ova bedna osobina nema nikakve veze sa finijim ukusom, jer je očigledno glupac; svoje osećanje časti odista ne možemo zađovoljiti time što ćemo otvorenim prezirom izazvati sve oko sebe da nas mrze i ismevaju.

U ljubavi Nemaac i Englez nisu veliki probiraci, nešto malo su osetljiva ali više zdrava i sirova ukusa. Italijan je u tom sanjalica, Španjolac fantast, a Francuz stalokisac.

Religija u našem delu sveta nije stvar proizvoljnog ukusa već je višeg, poštovanja dostojnijeg porekla. Zato samo zastranjivanja u njoj i ono što je u njima čisto ljudsko može imati obeležja po kojima se mogu razlikovati nacionalne osobine. Ova zastranjivanja obuhvataju sledećim pojmovima: lakovernost (credulitât), sujeverje (superstition), zanesenjaštvo (fanaticism) i verska raznađanost (indifferentism). Lakoverni je obično neobrazovani deo svakog naroda, i kod njega se ne za-putaju znaci finijeg osećanja. Ubedjenja se stvaraju samo po čuvenju i po spoljašnjem izgledu stvari, bez bilo kakvog podsticaja koji bi dolazio od finijih osećanja. Primeri celih naroda te vrste nalazimo na severu. Ako lakovernik ima pustolovan ukus, on postaje sujeveren. Ovakav je ukus već sam po sebi dovoljan uzrok da se lakše poveruje u nešto*, i od dva čoveka, od kojih je jedan podlegao takvom ukusu a drugi je hladnije i umećenije naravi, prvi će se, iako je u stvari pametniji, zbog svoje osnovne sklonosti lakše povesti da poveruje i u nešto neprirodno nego drugi, koga će od takvih zatracanja sačuvati ne njegova pamet, već prosto i stalodeno

* I drugi su privesti da se Englezi, iako su vrlo pametni narod, iako mogu prevariti da poveruju u vest o nekakvom čudu i besmislicu, a time ima mnogo primera. Ali znamo daš, nacionalni razni izrazitost u kojima se ne mogu neobične stvari pokazati kao prirodne, bez ču svedeni mala kolebanja, pod kojima će slabija i nepoverljiva glava da zastane i da se tako i bez svoje volje posekad sačuva od zablude.

osećanje. Sujeveran čovek u religiji rado postavlja između sebe i najvišeg predmeta poštovanja izvesne moćne i neobične ljude, tako reći velikane svetosti, kojima se prirodno pokorava i na čiji se žarbeni poziv otvaraju i zatvaraju gvoždena vrata pakla, i koji glavom dođiruju nebo i nogama još stoje na niskoj zemlji. Prema tome, u Španiji će provećavanje naići na ogromne teškoće ne zato što treba da savlada neznanje, već zato što mu na putu stoji čudan ukus kome je ono što je prirodno – prosto, i koji nikada ne smatra da oseća utvrđeno ako predmet toga osećanja nije pustolovan. Versko zanesenjaštvo je tako reći pobožna drskost koja proizlazi iz nekog ponosa i prevelikog samopouzdanja da se čovek može približiti nebeskim bićima i u nekom čudnom poletu uzdići se iznad običnog i propisanog reda. Zanesenjak govori samo o neposrednom nadahnuću i o kontemplativnom životu, dok se sujeverni zavetuje pred ikonama velikih svetaca i čudoivoraca i svoje nađe polaže u izmisljene i nedostizne prednosti drugih osoba sa njegovom sopstvenom naravi. Čak i zastranjivanja, kao što smo videli, nose na sebi znake nacionalnog osećanja, pa je tako, bar u prošlosti, versko fanatizma* bilo najviše u Nemačkoj i Engleskoj. On je neka vrsta neprirodne izrasline na plemenitom osećanju koje pripada karakteru ovih naroda, i ni izdaćka nije tako štetan kao sklonost sujeverju, mada je u početku silovit, jer se žestina zanesenjačkog duha postepeno hladi i po svojoj prirodi mora dospeti do prave umerenosti, dok sujeverje u mirnom i pamićkom duhu neprimetno sve dublje pušta koren i obuzetog čoveka lišava svake nade da će se ikad moći oslobodi-

* Fanaticizam treba svek razlikovati od zastranjivanja. Prvi je svetost da oseća neposredno i sveoblično zajednica u nekim visokim bićima, a drugi znači stanje duha u kome je ovaj nekak načelom shvaćen tako reći da usvajanja, ne primeri pobožni paralizirana, pri- stajanja, religije, a pri tome nema ni prosti i nikak neprirodni svetani.

ditu štetne zablude. Najzad, sujetan i lakomisten čovek nikad nema jače osećanje za uzvišeno, pa je i njegova religija bez poleta, većinom samo stvar mode. Čijih se propisa sa svim ozbiljno pridržava ali pri tom ostaje hladan. To je praktični indiferentizam, kome je, izgleda, francuski nacionalni duh naročito sklon, koji je svega jedan korak udaljen od opakog legaćenja, i u samoj osnovi, ako se gleda na unutrašnju vrednost, malo se razlikuje od potpunog odricanja vere.

Ako bacimo još jedan letimičan pogled na ostale delove sveta, videćemo da je Arabljanis najplemenitiji čovek na Istoku, ali s osećanjem koje se jako izopačava u pustolovno. On je gostoljubiv, velikodušan i iskren; samo su njegove priče i istorija, i uopšte njegovo osećanje uvek prožeti nečim nadprirodnim i čudesnim. Njegova usijana mašta prikazuje stvari u neprirodnom i iskrivljenim slikama, pa je čak i širenje njegove religije bilo jedna velika pustolovina. Ako su Arabljani u neku ruku Španjolci Istoka, Persijanci su Francuzi Azije. Dobri su pesnici, uljudni i prilično fino ukusa. Nisu baš strogi sledbenici islama i svojoj naravi, sklonoj radostima, dopuštaju dosta umereno tumačenje korana. Japanci bi mogli biti neka vrsta Engleza u ovom delu sveta, ali samo po svojoj postojanosti koja može da se preokrene u krajnju tvrdoglavost, zatim po svojoj hrabrosti i preziranju smrti, dok bi se za druge osobine teško mogle naći dodirne tačke. Inače, pokazuju malo znakova nekog finijeg osećanja. Ukus Indasa naginje bizarnostima one vrste koja spada u pustolovno. Njihova se religija sastoji iz karikatura. Idoli čudovisnih razmera, neocenjivi zub moćnog majmuna Hanumana, neprirodne pokore fakira (paganskih kaluđera isposnika), itd. nalaze se u domaćaju ovog ukusa. Dobrovoljno žrtvovanje žene na istoj loptači gde se spaljuje telo njenog muža jeste grozna nakaznost. A kakve tek glupe bizarnosti sadrže predugački i izveštačeni komplimenti Kinza; čak su im i slike bizarne i pred-

stavljaju čudne i neprirodne likove kakvih nigde na svetu nema. Imaju i bizarnosti kojima se ukazuje poštovanje jer potiču iz prastarih običaja, i nijedan ih narod na svetu nema više nego oni.*

Afrički Crnci nemaju po prirodi nikakvo osećanje koje bi bilo iznad detinjasnog ukusa. Gospodin Hjum poživla svakoga da mu navede bar jedan primer da je Crnac pokazao neki talenat i tvrdi da među stotinama hiljada Crnaca koji su iz njihove postojećih odvedeni u razne delove sveta, i pored toga što je mnogima od njih data sloboda, nije nikad nađen ni jedan jedini koji bi u umetnosti ili nauci, ili u bilo kojoj drugoj oblasti dao nešto veliko, dok se među belima uvek poneko probije iz najnižih slojeva i svojom izvanrednom obdarenošću stiče ugled u svetu. Toliko je bitna razlika između ova dva ljudska soja i izgleda da je u osobinama naravi isto tako velika kao i u boji kože. Religija fetila, koja je vrlo raširena među njima, predstavlja možda neku vrstu idolopoklonstva koje toliko tone u glupost kolikim to ljudskoj prirodi uopšte izgleda mogućno. Ptiče per, kraljji rog, školjka, ili svaka druga obična stvar, čim je samo sa nekoliko reči osvećena, postaje predmet poštovanja i najvišeg prizivanja u zakletvama. Crnci su vrlo sujetni ali na njima svojstven način, i tako su brbljivi da ih treba motkom rasterivati.

Među svim divljacima nema nijedne narodnosti koja bi pokazivala tako uzvišen karakter naravi kao divljaci Severne Amerike. Oni imaju vrlo razvijeno osećanje časti, i kada prevajaju na stotine milja za pustolovinama koje bi im pribavile čast, sa krajnjom budnošću se čuvaju da je ni najmanje ne ukalaju time što bi, pavli okrutnom neprijatelju u ruke, dopustili da im se

* I dan-danas se u Pekingu obavljaju omeromije pričinom postrojenja Sunta iz Meseca, da bi se iznimno budno zalagali zmagati krsti koje da proguta ova nevoljna tela i tako odstavaju jedan bodan običaj još iz prastarih vremena civilizacije. Tako su danas izmesto rukohvati u protivnoznani.

i na najvećim mukama ome iz grudi kukavički uzdah. Kanadski divljak je vrlo iskren i pošten. Prijateljstvo koje on sklopi tako je pustolovno i puno entuzijazma kako se to nalazi samo u ljudnim pričama iz davnih vremena. Ponosan je do krajnosti, oseća punu vrednost slobode i ne trpi čak ni u vaspitanju odnos u kome bi se mogao osetiti potčinjen i ponižen. Likov je verovatno bio ovakvim divljacima dao zakone i kada bi se među ovih šest naroda nalao jedan zakonodavac, videli bismo kako se uspostavlja spartanska republika u novom svetu. Počivrat Argonauta se isto tako malo razlikuje od ratnih poboda ovih Indijanaca, a čast jednog grčkog imena je jedno premsuštvo koje Jazon ima nad Atakakalakulom. Svi ovi divljaci imaju malo osećanja za lepo u moralnom smislu, pa je velikodušno praštanje uvrede, koje je u isti mah plemenito i lepo, kao vrlina potpuno nepoznata među divljacima; štaviše, takvo opraštanje se prezire kao bedan kukavičluk. Hrabrost je najveća zasluga u očima divljaka, a osveta mu je najmilija naslada. Ostali urođenici ovoga dela zemlje pokazuju malo tragova naravi koja bi bila sposobna za finija osećanja; naprotiv, hladna bezosećajnost je glavno obeležje ovih plemena.

Ako posmatramo odnose među polovima u ovim delovima sveta, videćemo da je jedino Evropskim otkrio tajnu kako da se čulna draž jednog jakog nagona ukrasi sa tako mnogo sveća i prozme sa toliko mnogo moralnosti, da je prijatnosti koje iz toga nagona proističu ne samo beskrajno povećao, već ih učinio i vrlo pristojnim. Stanovnik Štoka ima u ovom pogledu vrlo izopačen ukus. Budući da nema nikakvog pojma o moralno lepom koje može da bude vezano s ovim nagonom, on upropakuje čak i vrednost čulnog zadovoljstva, a harem mu je samo veći izvor nemira. Na pamet mu padaju razne zaljubljeničke gluposti, među kojima mu je najdragocenija neka sitnica uobražene vrednosti koju bi htelo, pre svega, da osigura za sebe, a čija se cela vrednost sastoji jedino u tome što može da

je različe, na nju se u našem delu sveta uopšte gleda sa sumnjivim omerhom a on se, da bi je zadržao za sebe, poslužuje nedozvoljenim a često i grubim sredstvima. Zato je žena tamo uvek u tamnici, bila ona devojka ili imala surovog, nesposobnog i stalno sumnjivog muža. Šta bi se u zemljama Crnaca i moglo bolje očekivati nego ono što se tamo gotovo bez izuzetka nalazi, naime žene u najstrojem ropstvu. Kukavica je uvek krunat gospodar slabima, kao što je i kod nas onaj čovek koji se izvan svoje kuće jedva usuđuje da nekom pogleda pravo u oči - u kuhinji uvek tiranin. Pater Laha²³ nas, dođoše, izveštava da mu je jedan crnački tesar, kome je on zamorio isto se prema svojim ženama drži nadmeno, ovako odgovorio: *«Vi belci ste prave budale; prvo svojim ženama i uvide popuštate, a posle se žalite kad vam pomate pamet.»* I stvarno, možda u tome ima nečega o čemu bi vredelo razmisliti, ali da budemo kratici: ovaj delija je od glave do pete bio sasvim crn, a to je siguran dokaz da je ono što je on rekao bilo glupo. Među svim divljacima najveći stvarni ugled uživa žena kod onih u Kanadi. Možda u tome prevazi-laze čak i naš civilizovani deo sveta. Nije reč o tome da se tamo ženama klanja; to su samo komplimenti. Ne, nego one tamo stvarno mogu da zapovedaju. One se sastaju i veđaju o najvažnijim odlukama naroda, o ratu i miru. One kažu potom svoje izaslanike veću muškaraca i obično je njihov glas onaj koji odlučuje. Ali ovu prednost one plaćaju vrlo skupo. Sve kućne brige nose na svojim leđima, a sa muškarcima dele i sve njihove teškoće.

Ako na kraju bacimo još koji pogled na istoriju, videćemo da se ukus ljudi stalno menjao kao lik Protejev.²⁴ Drevna vremena Grka i Rimljana pokazivala su jasne znake istinskog osećanja za lepo kao i za uzvišeno u pesništvu, vajarstvu, arhitekturi, zakonodavstvu, po čak i u običajima. Vladavina rimskih careva je izmenila plemenitu i ujedno lepo jednostavnost u rasloš, a potom u lažni sjaj, o čemu tam i danas svedoče ostaci

njihovog govorništa, pesništva, pa i sama istorija njihovih običaja. Malo-pomalo pa su se sa potpunim raspadom države ugastili i ovi osenci finijeg ukusa. Kad su zatim varvari učvrstali svoju vlast, oni su uveli neki iskvareni ukus, koji nazivamo gotskim i koji se završio bizarnostima. Bizarnosti su se pokazale ne samo u građevinarstvu, već i u nauci i u životu uopšte. Kad je ovaj iskvareni ukus ovladao lažnom umetnošću, počeo je radije da prima svaki neprirodni oblik nego stari prostotu prirode, i vrteo se ili oko preteranog ili oko cifrastog. Najviši uzlet koji je ljudski duh činio da bi se uzdigao do uzvišenog ispoljio se u pustolovstvu. Bilo je crkvenih i svetovnih pustolova, a često se strela i njihova odvratna i čudovišna mešavina: kaluđeri sa molitvenikom u jednoj i ratnom zastavom u drugoj ruci, za kojima je išla cela vojska prevarenih žrtava da bi svoje kosti osacivila pod drugim podnebljem i u sveti-jem tlu, posvećeni ratnici koji su se svečano zavetovali da će vršiti nasilja i zločina, kasnije neka čudna vrsta fantastičnih heroja koji su se zvali vitezovima i išli za pustolovinama, turnirima, dvbojima i romantičnim podvizima. U ovim vremenima religija je, zajedno sa naukom i običajima, bila iskvarena gnusnim nakaznostima i svako može da vidi da se ukus ne može izroditi na jednoj strani, a da pri tom i sve ostalo što pripada finijem osećanju ne pokaže jasne znake svoga propadanja. Kaluđerski zaveti pretvarali su veliki deo korisnih ljudi u mnogobrojna društva okorelih besposličara, koje je njihov dokoličarski život naučio da izmišljaju hiljade školskih gluposti, a ove su onda ulazile u široki svet i širile se. Najzad, kad se ljudski duh nekom palingenezom opet srećno digao iz skoro potpunog raspada, vidimo danas kako se pravi ukus lepog i plemenitog, kako u umetnostima i naukama tako i u običajima, opet rascvetava, pa nam ne ostaje ništa drugo da želimo sem da nas latni sjaj, koji tako lako zaslepljuje, neprimetno ne udalji od plemenite jednostavnosti, a naročito da se još neotkrivena tajna vaspri-

tanja oslobodi starih zabluda, da bi se moralno osećanje još zarana u grudima svakog mladog građanina sveta uzdiglo do delotvornog osećanja, jer bi se bez njega sva finoća usmeravala samo na prolazna i prazna zadovoljstva da o onome što se oko nas dešava sudimo sa više ili manje ukusa.

¹ Ežijian - po najstarijim piscima, naročito Homera, blagosloveni kraj u koji odlični junaci odlaze a ne umiru; donji je: bogovite blaženih u podzemnom svetu.

² Golkonda (Golconda), grad u blizini Hajderabada u Indiji, nekada prestonica moćne države koja je propala pod kraj XVII veka; u Golkondi su bile poznate brisavonice dijamanta, a i danas su čvrsta nalazišta rubina i safira u njenoj okolini.

³ Halknar, Fridrik Hasselquist, 1722-1752), švedski prirodnjak; napisao »Iter Palaestinum«, delo koje je posle njegove smrti izdao Linc. U delu se nalazi i opis piramida.

⁴ Haler (Haller, 1708-1770), nemački lekar, botaničar i romanopisac.

⁵ Hovvej (Jonas Hanway, 1712-1786), engleski putopisac i filantrop.

⁶ Labrujer (Jean de Labruyere, 1645-1696), francuski pisac, jedan od poslednjih predstavnika klasicizma XVII veka. U »Karakterima« je pored lepo i jasno formulisanih afociama dao citro izvajane likove iz viših aristokratskih slojeva.

⁷ Jung, Edvard (Noung, 1683-1765), engleski pesnik sentimentalne škole; glavno mu je delo religiozno-didaktički spev »Zalopojka ili noćne misli o životu, smrti i besmrtnosti«.

⁸ Čičubeo, u otmenim krugovima italijanskog plemstva XVIII veka peštilac i kućni prijatelj udatih žena.

⁹ Hogar, Vilijem (Hogarth, 1697-1764), engleski slikar i gravir, preteča novog engleskog slikarstva.

¹⁰ Akest i Ablast, iznosi iz grčke mitologije i glavna lika u Moltjevoj komediji »Mizantrop«.

¹¹ Grandison, glavni junak u romanu engleskog pisca Richardsona (Richardson, Samuel, 1689-1761) »History of Sir Charles Grandison«, 1753.

¹² Katon (Marcus Porcius Cato, Stariji, 234-149. pre n. e.), rimski državnik iz vremena pujskih ratova; zaslužnik starorimskog patricijata; poznat kao pobornik »dobrih običaja penika« i veliki protivnik raskoši i moralne raspuštenosti.

¹³ Gospoda Dajje (Anne Dacier, 1654-1720), supruga Andre Dajjea, klasičnog filologa, objavila prevode Aristofana, Terencija, »Ilijada« i »Odiseje«.

¹⁴ Markiza Di Šatle (Emilie du Chatelet, 1706-1749), francuska spisateljica; napisala »Institutions de physique« (1740), prevela Njutnovu delo »Naturalis philosophiae principia mathematica«; vodila je vrlo slobodan život ne obazirući se na predrasude.

¹⁵ Fontenel (Fontenelle, 1657-1757), francuski pisac, poznat po svojim »Dialogues des morts« i zanimljivo piscin »Entretiens sur la pluralité des mondes« u kojima se u popularnom obliku izlazu učenja Kopernika i Galileja, i to u stilu razgovora autora s jednom damom.

¹⁶ Algaroti (Algarotti, 1712-1784), italijanski pisac; 1733. objavio u Parizu delo »Newtonianismo per le Dame«, kojim se proćuo kao vrlo vešt popularizator nauke.

¹⁷ »Spectator« - poznat engleski nedeljni list.

¹⁸ Lanlo, Ninon (Lanlois, 1620-1705), otmena francuska kurizana, kći jednog plemića iz Tarene, obrazovana na Montorju i Saronu, čuvena za svoje lepote i dah; da bi bila slobodna, odbila je sve proice i privukla najbolje dahove tog vremena u svoj salon.

¹⁹ Monaldeski, Dovan Rinaldo, markiz (Monaldeschi), Italijan, ljubimac Hristine Švedske; 1656. g. pratio je Hristinu na putu za Francusku; pogubljen je 1657. g. u Fontenblou pri je. navodno, odao Španjolicima plan za osvajanje Napulja, koji su pripremali Hristina i Mazarin.

²⁰ Lukvencij, legendarna junakinja starog Rima. Po predanju tu je obećavala sinu cara Tarkvinija Obolag (8. vek pre n. e.), i ona je zbog toga odbila vešt život. Taj događaj je,

isto tako po predanju, poslalo kao povod za progonoa Terkvintija iz Rima i za osnivanje republike (510. g. n. e.).

²¹ *Autodaf* - jerečki sud, svršano spaljivanje jereka, bezbožnika, Jevreja i veštica u srednjem veku.

²² *„Bun met“* - dosetka, duhovita izreka.

²³ *Labat* (Jean Baptiste Labat, 1663-1738), francuski misionar u Americi.

²⁴ *Pyrex* - morski bog starih Geka, koji je imao dar proricanja i sposobnost da se pretvara u sve moguće oblike.

41 64 325 CM

SADRŽAJ

Nekoliko reči o piscu i delu	5
Prvi odeljak O raznim predmetima osećanja uzvišenog i lepog	15
Drugi odeljak O osobenostima uzvišenog i lepog kod čoveka uopšte	19
Treći odeljak O razlici uzvišenog i lepog u međusobnom odnosu muškog i ženskog pola	39
Četvrti odeljak O nacionalnim karakterima ukoliko se zasnivaju na razlikama u osećanju uzvišenog i lepog	55
Napomene	70

CIP - Kazalo imena y azbichnaya
bibliografika Muzey spets. Nove Csa

111.852

KANT, Imayez

O izpitu i srivleniyem / Imayez Kant ; pervoy Oligorije
Bogdanović. - Nova Pazova : Bonart, 2000 (Nova Pazova :
Bonart). - 73 str. ; 20 cm. - (Biblioteka Crveni
borinosti)

Pervoy izd. bezobrazno izdat na SPSS na Shtete od Shtete / Imayez Kant. - 199
199. - Nizhnyy azbichnyy izd. / G. Bogdanović. - 3.3.

ISBN 86-503-0076-6

o) ECTVHKA

COBISS ID 180956935